

Læsø Museum 2019

Museums-
foreningen
for Læsø

Udgivelse, redaktion og tilrettelæggelse:

Museumsforeningen for Læsø

og Læsø Museum

© 2020

Grafisk tilrettelæggelse: Indtryk

ISBN 978-87-88683-58-5

ISSN 1903-8372

Forside: Edith Olsen og Ketty Larsen

ved Thorupgaard.

Foto: Bernth Christensen

Bagside: Åbningstider 2020

Indhold

Læsø Museum 2019	4
<i>Simon Kyhn-Madsen</i>	
Museumsforeningen for Læsø 2019	8
<i>Jette Munk</i>	
En kaffeskude og en grøft med kaffevand	14
<i>Arnt Jerup Wiis</i>	
Et rids af historien om Læsø Andelsmejeri	22
<i>Niels Lysdal Nielsen</i>	
Lars Vilsen – folkedansens formand i fyrre år	30
<i>Helle Rafn</i>	
Skrædder Bjørn Bech	38
<i>Ann-Elisabeth Lose</i>	
Læsøkvindens festdragt	44
<i>Kirsten Larsen</i>	
En læsødragts hjemkomst	48
<i>Annelise Larsen</i>	
Fra guldgraver til gård, og hvad deraf fulgte...	49
<i>Peter Gai Hjulmand</i>	
Skonnerten Alexanders forlis ved Læsø november 1856	62
<i>Jess Jessen-Klixbüll m.fl.</i>	
Museumsforeningen for Læsø og Læsø Museum 2019	71

Læsø Museum

2019

Indsamling, registrering, bevaring og forskning

I de senere år har Læsø Museum modtaget ganske få genstande. Museet er inde i en proces, hvor der er stigende fokus på den aktive indsamling i modsætning til den passive indsamling. Det vil sige, at museets medarbejdere aktivt opsøger genstande, der kan supplere museets samling, frem for passivt at modtage genstande fra lokalbefolkningen uden forudgående undersøgelser. Dermed ikke sagt, at passiv indsamling ikke finder sted, det gør det naturligvis fortsat og udgør også procentvis den største andel af museets nytilkomne genstande. Museet er samtidig særdeles taknemmelig for alle henvendelser vedr. genstande, lokalbefolkningen ønsker at forære museet. Når det er sagt, er pladsforholdene på museets magasin ikke ubegrænsede, og det kræver derfor nøje overvejelse, inden det besluttet at optage en ny genstand i museets samling, da det i princippet forpligter museet på at bevare og opbevare genstanden for tid og evighed.

Arbejdet med taget på Museumsgården fortsatte, hvor det slap i 2018, og i det forgangne år kom der nu også nye mønningstørv på stuehuset.

Til brug for den sidste del af projektet med nyt tangtag på hele museumsgården blev der i september 2019 udarbejdet en tilstands- og istandsættelsesrapport for museumsgården.

I 2018 bevilgede Læsø Brand Fonden kr. 25.000,- til restaurering af stubmøllen på museumsgården. Det arbejde blev afsluttet i efteråret 2019 med et meget flot resultat.

Samarbejdet med Bevaringscenter Nordjylland fortsatte i 2019 med få ændringer. Arbejdet med at sortere og placere samlingen på museets magasin fortsatte i uge 9 med hjælp fra personalet fra Bevaringscenter Nord.

Museet havde den 25. april besøg af Slots- og Kulturstyrelsen, der i tråd med museumsloven udfører kvalitetsvurderinger af kongerigets museer.

Formidling

En ny udstilling så dagens lys i starten af 2019. Efter fundet af linjeskibet Printz Friederich i efteråret 2018 lykkedes det dykkere fra undervandsgruppen at bjærge en del genstande fra vraket. De optagede

Stuehuset på Museumsgården set fra gårdspladsen i sensommeren 2019

Stubmøllen efter endt restaurering

genstande blev en del af museets nye udstilling ”Havets Hemmeligheder” om vrage og vragefund, der erstattede udstillingen om brændevinspræsten og udstillingen om Læsøbageren L.C. Klitteng.

I 2019 var det igen muligt at besøge Museums-
huset i Byrum i skuldersæsonen. Frem til åbningen af Museumsgården den 17. april kunne museet besøges både onsdag, torsdag og fredag. Det samme gjorde sig gældende efter den 21. oktober, hvor museets gæster fortsat havde mulighed for at besøge udstillingerne i Byrum onsdag, torsdag og fredag. I 2019 valgte 6729 personer at besøge Museumshuset i Byrum, hvilket var over 20 procent flere end i 2018.

Museumsgården slog dørene op for en ny sæson den 17. april og lukkede igen i skolernes efterårsferie den 21. oktober. Det resulterede i et besøgstal på Museumsgården på 7569 gæster, cirka 7 procent færre end i 2018. Faldet i besøgstallet skyldes til dels, at museet i samråd med Læsø Kirker valgte ikke at afholde høstgudstjeneste i 2019. Samlet set bliver besøgstallet på Læsø Museum i 2019 på 14.298 gæster, cirka 5 procent flere end i 2018. Ud over almindelige

Genstande fra Printz Friederich udstillet på museet i 2019

Danzigmannvej 24 umiddelbart efter endt tægning i efteråret 2019

åbningstider arrangerede museet 2 store Åbent hus-arrangementer i 2019: Forårsgudstjenesten den 26. maj med 95 besøgende og Sines fødselsdag den 13. juli med 32 besøgende til foredrag. Også i 2019 gæstede knipledamerne Museumsgården til stor glæde for museets gæster.

I 2019 fortsatte museet med et nyt rundvisningsformat med flere, men kortere rundvisninger, hvilket resulterede i 92 offentlige rundvisninger fordelt mellem Museumsgården og Museumshuset. Derudover lavede museets ansatte 9 private rundvisninger og 10 for skoleklasser i 2019.

I starten af sommeren deltog museet i Byrum sommerfest, hvor de besøgende kunne spille spil i museets gård, lave knob og knuder med Ida Tonsgaard, løse en Quiz, gå på bogstavjagt og deltage i ”gætte slikfisk”-konkurrencen. Museumsforeningens formand Jette Munk var iført sin smukke Læsødragt og gik omkring blandt publikum i og uden for huset.

Hun fik mangen god snak med gæster i formidlingen af den.

Tanghusenes Dag, der i 2017 var et nyt arrangement, blev i 2019 gentaget med stor succes den 13. oktober, men denne gang foregik arrangementet på Danzigmannvej 24. Der var på dagen bl.a. indlæg om projektet på pladsen samt hestevognskørsel og foredrag af Bertel Fog langs tanghusruten.

Museets facebookside fra 2019 havde ved årsskiftet 1098 følgere.

Lokalhistorisk arkiv

I 2019 har der været travlt på arkivet. Flytningen fra Byrum Hovedgade 55 til Byrum Hovedgade 68 har vist sig som en medvirkende årsag til at synliggøre det store arbejde, de frivillige på arkivet har lagt for dagen. Den øgede interesse for arbejdet på arkivet har også manifesteret sig i form af flere besøgende: 260, der besøgte arkivet torsdage mellem kl. 10.00

og 14.00, og tæt på samme antal besvarede henvendelser skriftligt eller over telefonen: 55. Tusind tak til de dygtige frivillige på arkivet.

Publikationer

Læsø Museumsforening og Læsø Museums Årsskrift for 2018 blev indledt af Ina Ravnkilde Pedersen, der i glimt fortalte om sin barndom i Byrum præstegård. Niels Lysdal Nielsen fortsatte sit arbejde med mejerierne på Læsø med en artikel om *"Bitter strid i Mejeribyen"*. Formanden for menighedsrådet i Læsø kirker Bodil Kessler fortalte om den store restaurering af *"Kalkmalerierne i Vesterø Kirke"*. Derefter fortalte Karl-Erik Frandsen om *"Mordet på soldaten i 1688"*, en drabelig historie om mishandling af flere Læsøkvinder og sluttelig drabet på en af overfaldsmændene. Jess Jessen-Klixbüll, formand for museets bestyrelse og tårnejer, skrev om tårnet i Byrum og Thorvald Hansen, der byggede det. Til sidst rundede Arnt Jerup Wiis af med en fortælling om Vesterø teglværk.

Læsø Museum og de frivillige

I 2019 udkom den smukke bog om "Læsø Museum og de frivillige" forfattet af Asger Schnack med fotos af Lars Gundersen. Bogen er blevet til gennem en række interviews med museets personale samt udvalgte frivillige ildsjæle. Bogen blev præsenteret den 27. juni ved en reception i museets lokaler på Byrum Hovedgade 68, hvor 75 personer havde valgt at lægge vejen forbi.

Landbruget på Læsø i 1900-tallet

"Som jeg husker det - 4, Landbruget på Læsø i 1900-tal-

let" blev præsenteret ved en reception i museets lokaler den 1. søndag i advent. Bogen, der er den fjerde i serien, er blevet godt modtaget, ikke mindst på grund af forfatter Karin Engel Jønssons utrættelige arbejde.

FN 162 Ellen

I 2019 sejlede Ellen stadig for fuld damp til Jomfruhummerfestivalen. Desværre måtte sejladsen til Havets dag aflyses på grund af for megen vind. I 2019 deltog Ellen i Læsø kunsthøst, hvor 125 personer besøgte skibet i havnen i Østerby. Ud over det sejlede Ellen med 96 medlemmer i 2019. I foråret fik Ellen konstateret råd i flere planker i hækken, hvilket straks blev udbedret med økonomisk støtte fra Læsø Fiskeindustri Fond og Læsø Brand Fonden.

Hedvigs Hus

I 2019 blev fortælleaftenerne besøgt af 120 mennesker fordelt på 7 aftener. Åbent hus-arrangementer blev besøgt af mindst 2340 personer, og Valborg aften med Jess Jessen-Klixbüll som gæstetaler trak 50 besøgende af huse. Den 8. august 1994 købte museet Hedvigs Hus, og jubilæet blev naturligvis fejret på dato. At det samtidig var 20-året for oprettelsen af Hedvigs Hus laug blev naturligvis også fejret i haven i højt solskin og humør med 100 deltagere. Tanghusenes dag blev også markeret i Hedvigs Hus, og der kom den dag 53 personer forbi for at se det smukke tangtag.

Tak til alle museets medarbejdere, bestyrelsen og de mange frivillige, der var med til at gøre 2019 til et helt fantastisk museumsår.

Jette Munk

Museumsforeningen for Læsø

2019

I 1983 udkom det første årsskrift, der skulle tjene som bindeled mellem Læsø Museum og støtteforeningens medlemmer. Det er med årene blevet til mange skrifter, utrolig mange spændende artikler med formidling om læsøboerne og Læsøs historie. Det er aldrig kedeligt at finde et gammelt årsskrift frem og fordybe sig i det.

Hvert år til Museumsforeningens generalforsamling udkommer årsskriftet, og vi glæder os altid til at præsentere det for medlemmerne.

2019 har som de foregående år været et spændende år. Foreningen har afholdt 7 bestyrelsesmøder, og i skrivende stund er der 660 medlemmer. Året har budt på bogudgivelser, arrangementer, besøg af kronprinsparret og deres 4 børn og meget andet.

Generalforsamling

Den 25. marts blev der afholdt generalforsamling i Forsamlingshuset i Byrum. Der var 72 fremmødte, hvilket var rigtig flot, vi takker for den store opbakning. Det nye årsskrift med artikler om kalkmale-rier, Thorvald Hansens Tårn og Teglværket, for bare

at nævne nogle få, blev uddelt tillige med det nye medlemskort, som giver gratis adgang til Museums-
huset og Museumsgården. Louis Drewes blev valgt til dirigent og Simon Kyhn-Madsen som referent. På valg var Erik Møller Sørensen, Jens Ydegård, Karin Jønsson og Jette Munk. Jens Ydegård ønskede ikke genvalg, øvrige var villige til genvalg. Der skulle vælges 4 til bestyrelsen og opstilles mindst 5 ifølge foreningens vedtægter. Foruden de tidligere nævnte blev foreslået Birte Strøm, Helle Rafn og Jens Morten Hansen. Valgt blev Erik Møller Sørensen, Karin Jønsson, Birte Strøm og Jette Munk. Som suppleanter blev foreslået Lone Dolmer, Helle Rafn og Jens Morten Hansen. Valgt blev Lone Dolmer og Helle Rafn. Under kaffen blev der vist billeder fra Bernth Christensens arkiv, fortalt og kommenteret af Preben Mikkelsen. En stor tak til Jens Ydegård for arbejdet i bestyrelsen, samt tak til Louis Drewes, Simon Kyhn-Madsen og Preben Mikkelsen.

Konstituering

Den 1. april blev der afholdt konstitueringsmøde, og

samtidigt blev der pakket og sendt 250 årsskrifter til medlemmer uden for øen. Bestyrelsens sammensætning blev som følger: formand Jette Munk, næstformand Karin Jønsson, kasserer Birgit Stoklund, sekretær Irmelin Stoklund, samt øvrige medlemmer Erik Møller Sørensen, John Andreasen og Birte Strøm. Suppleanter: Lone Dolmer og Helle Rafn. I Museets bestyrelse sidder Erik Møller Sørensen, Birgit Stoklund og Jette Munk.

Kamera

Museumsforeningen har indkøbt et kamera, som skal bruges til affotografering og digitalisering af billeder fra Museets billedarkiv. Arbejdsgangen er dermed gjort betydelig lettere. Kameraet kostede kr. 7000,-.

Arrangement på Plejehjemmet

Lars Jespersen, Preben Mikkelsen, Birgit Stoklund og Jette Munk har gennemgået mange af Bernth Christensens billeder. Disse udvalgte billeder samt filmen "Fra sædebed til Bageovn" og filmen om Agathe og Ole Blom blev vist henholdsvis den 2. april og den 13. november på Plejehjemmet. Der var utrolig stor deltagelse af beboere og enkelte udefra, Preben Mikkelsen fortalte om billederne og formåede at skabe en livlig debat.

En rigtig hyggelig eftermiddag, hvor Plejehjemmet stod for kaffen og Museumsforeningen for kagen.

Slots- og Kulturstyrelsen på besøg

Den 25. april deltog Museumsforeningen i Slots- og Kulturstyrelsens besøg på Læsø Museum. Dette besøg finder sted med 7-8 års mellemrum og handler

om at kvalitetsvurdere hele Museets virksomhed. Dagen forløb med besøg på Museumsgården, Hedvigs Hus, sejltur med Ellen, Tanghusruten og sluttede i Museumshuset med frokost og dialogmøde.

Udstilling af billeder på Margrete Læsø

Fotografierne i færgens udstilling er eksempler på hverdagens "Kvindeliv på Læsø" for vore mormødre, farmødre, oldemødre og tipoldemødre. Udstillingen er lavet som et samarbejde mellem Læsø Kunstforening og Læsø Museumsforening, og billederne kommer fra Læsø Museums Arkiv. Når udstillingen nedtages, regner vi med, at den kan ses på plejehjemmet.

Thorvald Hansens Tårn

Den 15. juni samledes folk om det gamle, flotte, nymalede og renoverede tårn. Vejret var smukt og udsigten flot, og "Thorvald" var stolt. Museumsforeningen skænkede en pengegave på kr. 1000,- og takker for bevarelsen af det gamle Tårn.

Markedsdage

Markedsdage er dage, hvor bestyrelsen på skift møder læsøboere, tidligere læsøboere, turister og sommerhusejere, alle med interesse for Læsø og Læsøs kultur. Der bliver handlet bøger, betalt for medlemskab og oprettet nye medlemsskaber, ikke mindst bliver der snakket og udvekslet "Læsøhistorier". Der bliver solgt nye og gamle bøger, ny denne sommer var bogen "Vore Somre i Paradis" skrevet af Helle Brønnum Carlsen, samt bogen "Læsø Museum og de frivillige".

Jette i sølvrummet

Museet og de frivillige

"Læsø Museum og de Frivillige"

Torsdag den 27. juni inviterede Læsø Museum til bogpræsentation i Museumshuset i Byrum. Bogen "Læsø Museum og de Frivillige" er tilegnet de frivillige omkring Læsø Museum. Den skal ses som en statusrapport over, hvor langt man er nået, hvor godt frivilligheden trives, og hvilke håb, muligheder og drømme der er for Museets fremtid. Det er en fantastisk bog med smukke billeder og spændende historier, en bog til fordybelse og nysgerrighed. Bogen er blevet til på initiativ af formand for Læsø Museum Jess Jessen-Klixbull, skrevet af forfatter Asger Schnack og med fotografier af fotograf Lars Gundersen. At være frivillig kræver interesse, tid, lyst og engagement. Jeg vil endnu engang gerne sige tak for den anerkendelse, bogen giver de frivillige.

Sines fødselsdag

Den 13. juli fejrede Sine sin 154 års fødselsdag, en dejlig varm sommerdag, hvor historien om Sine, den sidste beboer på "Lynggården", blev fortalt af Lili Jepsen. Museumsforeningen var behjælpelig med at servere kagekone og saftvand til de interesserede gæster.

Kunsthøjtid

I uge 29 afholdtes den årlige Kunsthøjtid på Læsø, en uge med fest og farver, spændende kunst og mange gæster. Til en konkurrence sponserede Museumsforeningen 4 bøger, skrevet af Karin Jønsson.

Hedvigs Hus 25 år

Den 8. august, en solrig sommerdag, var det 25 år siden, at Læsø Museum købte Hedvigs Hus. Samtidig

Kronprinsparret med børn

var det 20 år siden, at Lauget for Hedvigs Hus blev stiftet. Mange var mødt op for at fejre denne dag, der blev holdt taler om husets historie og trakteret med lækker mad og vin. Museumsforeningen ønskede til lykke og overakte en gave på kr. 1000,-.

Fornemt uofficielt besøg

Den 9. august besøgte kronprinsparret og deres 4 børn Læsø. De besøgte bl.a. Museumsgården, hvor de hørte om den smukke gamle Tanggård og også havde lejlighed til at se og høre om den smukke

Læsødragt. Det var en stor ære for Museumsforeningens formand at hilse på den kongelige familie.

Tanghusenes Dag

Den 13. oktober, en dejlig efterårsdag, havde mange gæster fundet vej til Amalies Hus på Danzigmannvej 24 i Østerby, hvor "Tanghusenes Dag" blev fejret. Der blev vist tængning af tag, holdt taler, aktiviteter for børn, salg af lækker mad og drikke, samt mulighed for at se og høre om Læsødragten. Mange havde åbnet deres huse/gårde med de smukke tangtage for

Tanghusenes dag

Karin signerer sin bog

gæster. Der var også mulighed for guidede ture langs Tanghusruten. En rigtig fin dag, hvor Læsøs kultur blev præsenteret på fornemste vis.

Arrangement i Museumshuset

Museumsforeningen og Læsø Museum inviterede den 29. oktober til en aften i Museumshuset. Museumsleder Simon Kyhn-Madsen viste rundt og fortalte om udstillingerne. Der var også mulighed for at komme bag kulissen og se, hvordan de forskellige genstande blev opbevaret i magasinet. Museumsforeningen var vært ved vin, kaffe og kage.

Bogreception

Søndag den 1. december, den første søndag i advent, udkom den fjerde bog i serien om Læsøs hi-

storie ” Som jeg husker det” – Landbruget på Læsø i 1900-tallet, skrevet af Karin Jønsson. Over 100 gæster havde fundet vej til Museumshuset i Byrum, hvor Museumsforeningen og Læsø Museum bød velkommen.

Uddrag fra tale: *Vi har glædet os rigtig meget til denne dag, til igen at kunne præsentere en bog om Læsø og Læsøboerne og deres historie. Der er nu skrevet fire bøger, den første om skolerne, den anden om fiskeri, den tredje om forretninger og nu landbrug. Det kræver lyst, tid, frivillighed, søgen i gamle bøger og billeder, samt evner, at skrive en bog. Dybt ned i arkivet og gamle læsøposter, besøg i private hjem med optager og spørgsmål, en gæstfrihed så stor, minder findes frem sammen med gamle billeder, tid og sted glemmes, der hoppes frem og tilbage i livet. Kære Karin. Du har lyt-*

tet, du har skrevet, du har søgt og du har fundet, du har igen skrevet en bog, du gør det frivilligt, og jeg har ikke ord for hvor stor en tak du skal have. Bogen er en gave til Læsøboerne, til alle der interesserer sig for Læsø, der er endnu engang skrevet historie. Tag godt imod denne bog. Birgit, du og jeg har besøgt alle disse gæstfrie læsøboere, vi er blevet modtaget med så stor venlighed, de har fortalt deres historie til os. Jeg vil gerne rette en stor tak til dig og alle der har samarbejdet omkring denne bog. Tak til alle sponsorer der har støttet økonomisk.

Der blev uddelt blomster og en gave til Karin, derefter var Museumsforeningen vært ved et trakte-ment med vin, vand, kaffe og lækre "pølsehapsere" sponseret af Flemming Strøm.

Samme dag uddelte Læsø Kommune "Læsøs Kulturpris 2019"; prisen gik til Bodil Kessler og Kirsten Holm.

Publikationsfonden

Efter anmodning fra Poul Christensen har Fonden støttet med kr. 5000,- til udgivelse af et lydbånd: "Sydepouls Læsø Skrøner". Poul Christensen er en stor fortæller - det bliver spændende at høre disse bånd. Fondens formål er bl.a. at støtte udgivelsen af publikationer om Læsø og gennem salg og formidling at sikre, at også "smalle" publikationer om Læsø-emner når ud til medlemmer og interesserede. Fonden har senest støttet Museumsforeningens nye bog "Landbruget på Læsø i 1900- tallet".

Arkivet

Søger du viden om din slægt eller vil fordybe dig i gamle læsøposter, billeder eller andet arkivmateriale,

så skal du besøge arkivet i Museumshuset i Byrum. Torsdage mellem kl. 10 og 14 er Solveig Hansen, Karin Jønsson og Orla Steffensen til stede og vil være behjælpelige. Der er også åbent enkelte aftener, hvor Jytte Andersen er til stede.

Hjemmesiden

Foreningens hjemmeside bliver løbende opdateret. Her findes oplysninger om foreningen, om arrangementer, månedens historie, og ikke mindst lægges der løbende billeder ind, der alle har relation til Læsø. Stor tak til Lars Jespersen, som tager hånd om hjemmesiden.

Afslutning

Læsø Museum inviterer i december til julefrokost, her mødes alle ansatte og frivillige, der takkes for året, der er gået, der ønskes "Glædelig Jul og et godt Nytår". Jeg vil gerne takke Læsø Museum for et rigtig godt samarbejde, for mange gode og konstruktive bestyrelsesmøder. Jeg vil takke min bestyrelse for et godt samarbejde, for mange gode møder, for jeres opbakning, og ikke mindst tak til Birgit Stoklund, foreningens kasserer, Publikationsfondens administrator, som altid lægger hus til vore møder. Tak til alle medlemmer. Uden jer ingen forening, hermed en lille opfordring: Husk at hente årsskrift og medlemskort, det koster kun kr. 100,- og giver så mange muligheder. Tusind tak til alle, der gør et frivilligt arbejde i Museumsforeningen og dermed støtter op om vores museum.

Vi glæder os til et nyt år med mange spændende kulturelle oplevelser.

En kaffeskude og en grøft med kaffevand

Holtemmen

For tre-fire generationer siden var Holtemmen et vigtigt område for de folk, der boede på Læsøs nordvestre hjørne. Her var der grønt græs om sommeren, så man kunne spare græsning på de magre marker, man havde hjemme omkring huse og gårde. Desuden var her mulighed for at skære tørv. Den lange "flod" i den østre ende af Holtemmen og Radammen i den vestre ende er resultatet af tørvegravning. Her var altså om sommeren en heftig aktivitet af børn og voksne. Børnene med at passe køerne fra de forskellige steder i Vesterø og de voksne med tørvegravning.

Hertil kommer, at det, som vi i dag kalder Nordre Rønnerrevlen, men som før i tiden blev kaldt Knuderne, "går i land" cirka midt på Holtemmen. Mange havde deres joller liggende i bugten fra Nordre Rønnerrevlen og hen til Store Dal. Her var der dybt vand, og ikke så langt til forskellige fiskepladser, men langt vigtigere var naturligvis, at her var man forholdsvis tæt på de strandinger, der indtraf omkring Nordre Rønner, på selve revlen og ved Horneks. Dette har også medført en aktivitet – og fær-

den af mennesker – som vi måske dårligt kan forestille os i dag.

Hvor mennesker færdes, er der behov for mad og drikke. Mad havde man med hjemmefra, og til at drikke havde nogle mandfolk måske endda en pægl brændevin, men for de kvinder, der gravede tørv, og de børn der vogtede køer, var der på Læsø kun én ting, der duede: Kaffe.

Og kaffevandet, det hentede man i Kafferenden. "*Det var såmænd det reneste og det klareste vand*" sagde min bedstemor¹. Så det var let: Lidt kaffe eller bønner måtte man have med hjemmefra, desuden var der brug for en gammel kedel, og tændstikker. Lyng til at fyre med kunne hentes oppe på heden over den gamle strandvold. Kaffe kunne ikke undværes!

Kaffe og læsøboerne

Birkedommer Bing² har i sin beskrivelse over Læsø fra 1802 nogle interessante betragtninger over kaffe og læsøboerne. Han skriver:

"Det skal ikke være meget over 30 år siden, at denne

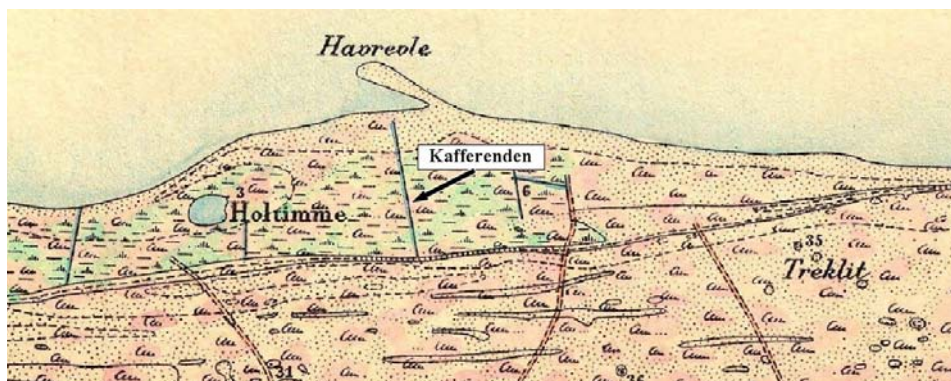
drik var aldeles ukendt blandt de almindelige familier: ja der fortælles, at da et skib omtrent på den tid forliste her under øen med en stor del kaffebønner, vidste fruentimmerne ej at benytte dem anderledes, end til at koge dem som ærter, og de skal have beklaget sig, at de kunde ej få dem møre eller spiselige”.

Men de fik altså lært at drikke kaffe, læsøboerne, og – stadig ifølge Bing – endda i urimelig høj grad *”..fruentimmerne, ja tillige adskillige mænd, fornemmelig blandt de mindre formuende og fattige, forøder deres penge og varer lige til klæderne til kaffe, som her... er bleven ei alene almindelig, men endog til urimelig ødselhed, thi kaffe så stærk som lud, drikkes 1,2,3, ja 4 gange om dagen, hvilket fornemmelig i disse tider, da denne drik er så meget kostbar, aldeles ruinerer mange familier..”*

Nu skal man ikke tro, at læsøboerne var de eneste, der pludseligt var blevet så begejstrede kaffedrikkere, at familierne ligefrem blev ruinerede. Det samme gjorde sig gældende flere andre steder, og det i et omfang, så regeringen i slutningen af 1700-tallet

forsøgte sig med en lovgivning, der skulle begrænse kaffeforbruget. Men lovgivningen fik ikke – heller ikke dengang – den tilsigtede forbrugsdæmpende virkning.

Da distriktslæge Christen Rasmussen godt halvtreds år senere lavede en indberetning³ om Læsø og læsøboernes vaner og uvaner og andre dårligdomme, nævner han også læsøboernes store forkærlighed for at drikke kaffe. Rasmussen kalder kaffen for en *”nødvendighedsdrik”* for læsøboerne. Også kaffevandet har Rasmussen en kommentar til. Han opregner tre typer vand, som læsøboerne betjener sig af: Først og fremmest er der egentligt *”kildevand”* af god beskaffenhed, klart, køligt og rensmagende. Desværre findes det kun i få brønde, først og fremmest på bakken midt på øen. Så er der *”siigvand”*, som mest kan karakteriseres som overfladevand, hvor *”alene jordens overflødige vand frembringer ansamlingen”* af vand. Det kan være regnvand og smeltet sne, der siver i overfladen. Som en mellemtung mellem disse to typer vand nævner Rasmussen *”bækvandet”*, som han

Holtimme – hold tømme! Græsnings- og tørveskærsområde for folk i det nordvestre hjørne af Vesterø sogn. "Havrevle" er det, der på den tid også blev kaldt "Knuderne", i dag Nordre Rønnerrevlen. Kafferenden, som denne lille historie også skal handle om, ses ved pilen. Kortudsnit fra 1888. Geodætisk Institut

Kobberkedel, som kan have været brugt til at koge kaffe i på Bings og Rasmussens tid. Foto: Læsø Museum

mener kommer det gode kildevand nærmest i smag og godhed. Så når min bedstemor omkring år 1900 syntes, at vandet i Kafferenden, såmænd *"var det re-neste og klareste vand"*, så var der noget om snak-ken. En del af vandet var naturligvis *"siigvand"*, men det blev også sagt, at Kafferenden havde sit udspring oppe i den gamle havskrænt, hvorfra der sivede vand fra undergrunden. Men der var altid et godt løb i Kafferenden og aldrig stillestående vand.

Var man på arbejde i Holtemmen, var der altså al mulig grund til at kalde den grøft, hvorfra man tog vandet til kaffen, for Kafferenden. Et ganske naturligt navn, skulle man mene.

Denne type af en lukket kobbervandkedel med en praktisk hældetud blev udbredt sammen med kaffen i løbet af 1700-tallet. I begyndelsen knuste man de ristede bønner i en morter eller hvad man nu havde, men ret hurtigt begyndte kaffekværne at brede sig. Naturligvis først i de mere velstillede hjem. Så blev det kogende vand hældt over de knuste bønner, og ganske givet er det ofte sket at kaffen simpelthen er kogt med vandet i kedlen. Man skulle hælde forsigtigt for ikke at få for meget kaffegrums med.

Dagbladet "Fædrelandet" bragte i slutningen af august 1868 en reportage fra en rejse til Læsø, skrevet af en CB. CB og hans ledsager logerede sig ind hos værtshusholder Bodholt på Lindenslyst i Byrum. Her blev der også serveret kaffe, som imidlertid fik følgende karakteristik af den gode rejserporter: *"En kop kaffe, der for så vidt er tyrkisk, som den til halvten er grumset"*.

"Bertha Koehn"

Men navnet, Kafferenden, kan også have en helt anden og lige så logisk oprindelse. Og her kan igen henvises til distriktslæge Rasmussen. Den gode doktor mente nemlig, at de mange strandinger i høj grad bidrog til at virke demoraliserende på læsøboerne: *"..Ved disse lejligheder er tanken ofte henvendt på smårapserier: at kunne tilegne sig en eller anden brugelig ting, anses aldeles ikke som urigtigt og såvel mandkøn som kvindekøn, gamle som unge, findes i den henseende ofte interesserede og aktive.."*

Hvad angår Kafferenden har både min far og min bedstemor da også antydnet, at det kunne jo være, at navnet var kommet deraf, at grøften blev anvendt til at gemme kaffe i. Det vil sige kaffe fra

en eller anden stranding, og underforstået, at man havde fået fat i mere end hvad man lige kunne slæbe hjem under trøjen på en enkelt dag.

En sådan stranding indtraf i december 1867, og dét lige i nærheden af Holtemmen. Så her var ikke langt hen til Kafferenden, som de fleste alligevel skulle passere på vejen hjem fra bjærgarbejdet. Og så var der endda tale om et rigtigt stort parti kaffe, der kom direkte fra Brasilien.

Mandag den 2. december, 1867, ramte en orkanagtig storm Læsø. Det blæste voldsomt med snefog fra nordøst. Orkanen løjede først af natten til onsdag. Birkedommer Barfod lavede en indberetning over strandingerne til amtet om torsdagen, den 5. december, med en liste over 11 strandede skibe. Men der kunne sagtens være flere, for han havde ikke det fulde overblik endnu. Barfod mente ikke, at der før var strandet så mange skibe i løbet af et enkelt døgn ved Læsø. Flere af de strandede skibe var slået fuldstændigt i stykker, uden det mindste spor af mandskabet. Man anslog senere, at mindst halvtreds fremmede søfolk var omkommet omkring Læsø i forbindelse med uvejret. Fem lig var umiddelbart blevet bjærget. De blev begravet på Vesterø kirkegård onsdag den 11. december. De ulykkelige hændelser var da også i høj grad med til at skubbe på bestræbelserne for at få anlagt en havn og redningsstation på Læsø.

Men som bekendt kan den enes nød blive den andens brød. Læsøs bjærgere fik en meget travl – og kold – december og januar måned med at bjærge så meget som muligt fra de forskellige vrag. Mest muligt af inventaret, takkelagen og ladningen fra skibene skulle bringes i land og oplagres – og det helst et sikkert sted, for læsøboernes interesse for brugelige ting fra

et strandet skib havde ikke ændret sig, siden doktor Rasmussen havde skrevet sin indberetning. Og birkedommeren havde mægtigt travlt med at holde styr på – og opsyn med – det hele. Der skulle holdes forhør over hændelserne og arrangeres strandingsauktioner over det bjærgede gods. Det blev et par særdeles travle måneder for birkedommer Barfoed.

Den stranding, som må formodes at have haft

Kaffekværn eller kaffemølle, som de også blev almindelige på Læsø. Foto: Læsø Museum

læsøboernes helt særlige interesse, når man tænker på, at kaffe var en "nødvendighedsdrik" på øen, var skonnertbriggen "Bertha Koehn". "Bertha Koehn" var strandet ved Store Dal, ikke langt fra det sted, hvor tragedien omkring briggen "Floras" forlis 15 år senere udsprang sig.

Af kaptajn Schulz' erklæring ved søforhøret i Vesterø fredag, den 6. december, fremgik det, at "Bertha Koehn" havde forladt Rio de Janeiro i Brasilien den 22. september og havde haft en ret fin rejse over Atlanterhavet op til Falmouth i England, hvor de ankom den 14. november. Her fik de ordre til at gå til Gøteborg med ladningen. "Bertha Koehn" forlod Falmouth nogle dage senere og passerede Dover den 27. november. Turen over Nordsøen gik også fint, og den 2. december kl. 6 om morgenen havde de Skagen fyr i sydvest. Men så var det at stormen begyndte. Det begyndte at blæse voldsomt fra nord og øst med is, snetykning og voldsom sø. Til sidst var det ikke længere muligt at styre og sejle skibet. Kl. halv tre natten til tirsdag den 3. december stødte

"Bertha Koehn" på grund på nordsiden af Læsø, hvorved roret gik i stykker og skibet blev fyldt med vand. Men mandskabet og skibsbåden var i behold, og de blev ombord, indtil det var blevet lyst: *".. vi holdt os endnu ombord indtil kl. 11 om formiddagen den 3die december, da vi såre trængte til at forlade skibet. Vi fik også lykkelig båden overbord, og landede alle derved lykkeligt på Læsø"*.

I forhold til besætningerne på de fleste andre skibe, der under samme uvejr var strandet ved Læsø, var mandskabet på "Bertha Koehn" altså sluppet særdeles heldigt.

Allerede på tidspunktet for søforhøret fredag den 6. december havde Læsøboerne fundet ud af, hvad der var ombord, og der var bjærget 65 sække med kaffe op *"til stranden ved Dahlen"* og et tilsvarende parti var kørt hjem til Lars Bertel Poulsen i Vesterø. Kaptajn Schulz havde antaget strandingskommissionær Rafn til at varetage sine og rederiets interesser. Rafn bestemte, at to kyndige og uvildige mænd skulle udsendes til at besigtige hele det bjærgede parti kaffe og ligeledes komme med et bud på, hvad der bedst kunne stilles op med det. De to besigtigelsesmænd blev købmand Hjorth og Anders Degn, som straks dagen efter *"... mødte i Dalen ved nordre strand på Læsø... for at foretage den begærede synsforretning over et parti kaffe..."* Samme dag, altså lørdag, den 7. december, havde de deres rapport klar, hvori de konkluderede, at det parti kaffe, som de havde besigtiget i "Dalen", og som var blevet fremvist af strandfoged L. B. Larsen, var mere eller mindre *"havareret"*, og noget af det var helt vådt. Der var ca. 115.000 pund. Altså ca. 50 tons, hvad der vil sige, at ganske mange

Handwritten text in German, likely a translation of the Danish text above. It mentions "Bertha Koehn" and "Læsø". The text is written in cursive and includes a date "den 6. Decbr 1867".

Sidste del af Kaptajn Schulz' søforklaring. Den er med stor sandsynlighed afgivet på tysk og derefter oversat til dansk

joller og hestevogne må have været i sving de forudgående par dage.

Ydermere var et parti kommet under tag hos N. T. Poulsen i Vesterø. Her vurderede Hjorth og Degn, at der lå ca. 25.000 pund, altså omkring 10 tons, hvad der også må have krævet både joller og heste. Men også dette parti var mere eller mindre havareret og noget af det aldeles vådt. De to besigtigelsesmænd anbefalede, at partiet blev bortsolgt så hurtigt som muligt.

Den følgende lørdag fandt en anden besigtigelse sted. Denne gang gjaldt det selve skibet og den ladning, der fortsat måtte være deri. Det var P. S. Knudsen og N. P. Sørensen, der sammen med kaptajn Schulz og strandingskommissionær Rafn sejlede ud til "Bertha Koehn" for at besigtige resterne. De fandt dækket ødelagt og klædningsplankerne i styrbord side slået i stykker, så man kunne kigge ret ind i skibet. De mente ikke, at det ville være muligt at bjerge "Bertha Koehn" og erklærede derfor formelt skibet for at være vrage. De gav straks ordre til at rykke dækket op, så losningen af resten af ladningen kunne gå hurtigere. *"...som blev sat i gang i vor overværelse, hvilket vi fandt at være rigtigt efter bedste skøn og til fordel for vedkommende ejer."*

Læsøboerne fik under alle omstændigheder travlt med at bjerge, hvad bjerges kunne af den dyrebare last. Og hvis ellers distriktslæge Rasmussens udsagn - *"at kunne tilegne sig en eller anden brugelig ting, anses aldeles ikke som urigtigt"* - om læsøboerne står til troende, er noget af kaffen ganske sikkert havnet i læsøboernes husholdninger. Måske var det derfor, at den fire mand store besigtigelseskomite straks – og under komiteens opsyn - gav ordre til at begynde

Frederikshavns
Avis, den 14.
december 1867.
Lars Pedersen
Dams enke
boede på sted
nr. 211, matrikel
116a, i dag
Kongevejen 29 i
Vesterø.

med losningen. Tilsyneladende har der stadigvæk været en del af ladningen tilbage i "Bertha Koehn", selv om 140000 pund allerede var bragt i land.

Og givetvis har der været mere, end man sådan lige kunne slæbe hjem under jakken på én gang, når dagens bjærgningsarbejde var slut. Så har man kunnet gemme det i grøften ikke så langt fra strandingsstedet. Siden hen, når man har snakket om lige netop den stranding, og al den gode kaffe, den bragte til øen, har det faldet naturligt – måske endda med et lille glimt i øjet – at kalde grøften for Kafferenden.

Auktionerne

Birkedommeren fik travlt med at arrangere auktionen over den bjærgede kaffe. Allerede lørdag den 14. december, blev der annonceret i Frederikshavn Avis.

Auktionen over "Bertha Koehns" ladning var en af de første auktioner efter ulykkesnatten. Barfoed har haft travl med at få bortauktioneret kaffen. Måske har det været den ladning, der var bjærget først, da skibet stod tæt på land, mens de andre strandinger stod længere ude. Det kan også hænge sammen

Havareret Kaffe
 faaes til 20 f Pd. hos Skipper J. Lisborg.
Mindre havareret Kaffe
 faaes hos Meierforpagter Th. Thomsen
 Gjorth.
 Et Parti mindre havareret og tørret Kaffe
 kan faaes til 18 Al. Lpd. eller 20 f pr. Pd.
 hos **J. W. Lassen.**
 Kaffe, noget havareret, faaes for 12 St.
 Pundet hos L. Høglsted.

skal her nok bare opfattes som "beskadiget". Dvs. at kaffen på ingen måde er fordærvet eller ubrugelig, men der er bare ikke længere tale om en prima, førsteklasses kvalitet.

Frederikshavns
 Avis, den 23.
 januar 1868.
 Christen Torndahl
 er min tipolde-
 far og havde
 stedet, som i
 dag er Vesterø
 Havnegade 65
 (min bedstemors
 fødehjem).

Strandingsauktion.
 Tirsdagen den 28de dennes, For-
 middag Kl. 10, afholdes Auction ved Chr.
 Torndahls Paltuus i Vesterø her paa Den,
 over det, fra den strandede Kuf, "Maria Bar-
 bara" af Sappemeer bjergede Inventair og
 Takkelage, hvoriblandt endel Seil og Tong-
 værk, det sidste for det meste tappet, 1 Stibs-
 baad m. m.
 Tillige sælges Vraget af bemeldte Skib
 med iværende Restladning, bestaaende af Gi-
 chorierødder, saaledes som det ved nordre
 Monner er hentliggende.
 Gvillet herved beffendtgjøres.
 Læse Birtecontoir, den 16de Januar 1868.
 Barfoed.

med, at ladningen var særligt værdifuld og læsøboerne ikke havde nogen mulighed for at håndtere – og tørre og forbruge – den store mængde inden for en overskuelig tid. Der blev holdt auktion over kaffen, inventar og takkelage flere steder og over flere dage.

Selve vraget af "Bertha Koehn" med "restladningen af kaffe" blev solgt på aukton for 331 rigsdaler. Det første bud havde lydt på 50 rigsdaler for vraget og 5 rigsdaler for resten af kaffen. Mon ikke vi kan gå ud fra, at den kaffe, der var tilbage i vraget, har været så ødelagt af havvand, at man ikke havde fundet det umagen værd at forsøge bjærge det i land

Frederikshavns Avis, den 14.
 januar 1868.

Nu kunne man måske tro,
 at det hedder "havareret
 kaffe" fordi det kommer fra
 en havarist, som "Bertha
 Koehn". Det kan vel ikke helt
 udelukkes, men "havareret"

Det var almindeligt at annoncere strandingsauktionerne i Frederikshavns Avis. Grunden var vel den, at det gav et større marked og mulighed for højere priser. Selvom læsøboerne var nok så kaffetørstige og kaffen under den rette opbevaring kunne holde sig længe, var ca. 80 tons kaffe i overkanten af, hvad læsøboerne indenfor en overskuelig periode kunne sætte til livs. Derfor skulle der gerne sælges noget til fastlandet. Og der er noget, der tyder på, at kaffen har vakt de frederikshavnske købmænds interesse.

For eksempel kunne man en månedstid efter kaffeauktionerne på Læsø se en række småannoncer for "havareret kaffe" i Frederikshavns avis. Det ses, at prisen varierer fra 12 skilling til 20 skilling pundet. Noget af kaffen har muligvis været mere "havareret" end andet.

Det kan være svært at forholde sig til ældre tiders priser. Senere på året kunne man i samme avis se en annonce for prima spisekartofler. De kostede 2 rigsdaler for en tønne. Sætter vi nu en tønne kartofler til 240 pund, bliver prisen 0,8 skilling per pund. Kunne man ikke tage en hel tønne, kunne man nøjes med at købe en skæppe. Den kostede 2 mark og 8 skilling. Sætter vi nu skæppen til 30 pund, bliver det 1,33 skilling per pund, altså en hel del dyrere, end hvis man købte en hel tønne. Et pund havareret kaffe kostede altså mellem 10 og 20 gange så meget som et pund prima kartofler.

Skulle der nu have været en enkelt, der ikke havde fået bjærget sig noget kaffe fra "Bertha Koehn", eller måske ikke havde haft råd til at byde på det ved auktionen, var der stadigvæk håb: Den 28. januar var der nemlig igen en auktion.

Denne gang var der auktion over resterne fra kuffen ”Maria Barbara”. Vraget, der stod ved Nordre Rønner, blev også bortauktioneret. Med vraget fulgte også restladningen af cikorierødder, som ganske vist ikke var kaffe, men vel nok kunne bruges, hvis man ikke havde råd til den ægte vare. Men noget arbejde med at rense, hakke, tørre og riste cikorierødderne, inden de kunne blive til kaffeerstatning, har der da været. Til gengæld indeholdt de så heller ikke noget koffein, hvad der nok dengang næppe var blevet betragtet som nogen fordel.

Jo, Kafferenden eksisterer skam endnu, men det er vist mange år siden, at den har levet op til sit navn. Og navnet eksisterer endda dårligt nok længere, og er da heller ikke at finde på noget kort. Nu findes navnet kun inde i hovedet på et hastigt svindende antal læsøboere fra den vestre kant af øen. Folk der i sin tid for mange år siden lyttede til beretninger fortalt af deres forældre eller bedsteforældre.

Dengang – i første halvdel af 1960’er – man som stor dreng strejfede rundt på øen og somme tider var kommet så langt hjemmefra som til Holtemmen, da var Kafferenden et fast mål. Her kunne man drikke en slurk vand og forvisse sig om, at vandet såmænd

var ligeså godt og klart og rent, som ens forældre og bedsteforældre havde påstået, at det var i deres tid. Og ikke mindst kunne man, når man kom hjem til dem igen, ikke uden en vis stolthed – eller var det en slags samhørighedsfølelse? – berette, at nu havde man skam drukket vand af Kafferenden, og at det netop var ligeså fint, rent og klart, som de havde sagt.

Kilder

1. Otilia Wiis (1887-1976). Se artiklen: ”Hyrdepige i Holtemmen” i Læsø Museumsforenings Årsskrift for 2017.
2. Lars Hess Bing ”Beskrivelse over Læsø 1802, med tillæg til samme 1806” Rosenkilde og Bagger, København 1977.
3. Distriktslæge Christen Rasmussen indberetning ”Læsø, Medicinsk-Topographisk” er bragt i Signe Mellemegaard ”Distriktslægen og læsøboerne. Et medicinsk topografi fra 1859 og dens forudsætninger”. Landbohistorisk Selskab i samarbejde med Læsø Museum 1992.

Desuden har jeg kigget i

Frederikshavns Avis, december 1867, januar og februar 1868
Læsø Birkedommer, Strandingsprotokol 1865-1892, RA Viborg
Læsø Birkedommer, Politiprotokol 1863-1872, RA Viborg
Læsø Birkedommer, Kopibog 1849-1870, RA Viborg

Arnt Jerup Wiis bor i Farstrup ved Nibe, men er født i 1950 i Vesterø Havn på Læsø. Han flyttede fra Læsø i 1967 og blev student fra Viborg Katedralskole i 1970. Arnt er cand. merc. fra Aalborg Universitetscenter og har haft ansættelser i det private erhvervsliv i årene 1977-2017. Han har skrevet en række lokalhistoriske artikler, alle vedrørende Læsø.

Et rids af historien om Læsø Andelsmejeri

Fællesmejeriet

Historien om mejeridriften på Læsø starter med stor sandsynlighed i sommeren 1889. Her er vi vidne til et foredrag den 8. august¹ af cand. polyt. Bernhard Bøggild, som er mejerikonsulent i Det kongelige Danske Landhusholdningsselskab. Han er frontløber for et moderne mejeribrug, som i disse år går sin sejrsgang i hele landet.² Missionen er at overtale læsøboerne til at oprette et *andelsmejeri* med central beliggenhed, så der kan produceres smør til eksport. Bøggild slår på, at der hverken er fremtid i strandingserhvervet eller i fåreavl! Til mødet er konsulenten sekunderet af birkedommer Borberg, som formentlig forinden har gjort sit for at overtale læsøboerne til at vælge landbruget.³

Herefter sker der noget. Godt syv måneder senere referer Jyllands Posten, at en mejerist har holdt møde i Byrum og "*har til hensigt at anlægge et større mejeri*".⁴ Med stor sandsynlighed ser det første mejeri på Læsø dagens lys i sommerhalvåret 1890. Det bliver et såkaldt fællesmejeri, som opføres af den entreprenante mejerist Hans Christensen, der i 1894 videresælger

det til den 24-årige Hans Christian Lauesen, der har været mejerist siden 1885. Han har formentlig lyttet til Bøggild og ved, at fremtiden handler om at *pasteurisere og centrifugere* mælken fra læsøboernes små besætninger. Der finder en ombygning sted i 1895.⁵ Sandsynligvis er det på dette tidspunkt, at den firkantede 16 meter høje skorsten skyder i vejret. Den bliver i mange år det højeste punkt på Læsø.

Mejeriet bliver også bolig for Lauesen og hustruen Ane Marie, og det går så godt, at mejeriet opnår at blive medlem af Smørekportsforeningen. Omkring 1917 er der 3 ansatte – herunder en kvindelig mejerielev - og mejeriet modtager mælk fra 270 leverandører. Særligt i morgentimerne er der liv på Mejeri-pladsen i Byrum, hvor også et Byrum efterhånden konstituerer sig med brugsforening, købmandsgård, slagter, fiskemand m.m.⁶

Andelsmejeriet

Omkring 1924 knager fugerne i leverandørkredsen. Specielt blandt leverandørerne i Bangsbo er der tilsyneladende stemning for at oprette et *andelsmejeri*,

hvor det sikkert handler om at optimere indtjeningen. Det kulminerer torsdag den 4. december 1924, hvor leverandører har indkaldt til et stormøde i Byrum Forsamlingshus. Der er forslag om placering af et nyt andelsmejeri ca. 2 kilometer fra Byrum. Det er der ikke opbakning til. Lauesen deltager i mødet, og han foreslår de fremmødte køb af det eksisterende mejeri, da alle jo er enige om, at det ligger centralt på øen. Ifølge Vendsyssel Tidendes referat er det en bevæget Lauesen, som tager ordet på mødet, hvor han *"anbefaler sig til foreløbigt fremtidigt samarbejde"*.⁷ Mejeriejereren er kendt for at være en raffineret forhandler, og anekdoter fortæller, at Lauesen til vigtige møder med leverandørerne kan finde på at iføre sig en gammel jakke med det formål, at leverandørerne skal få ondt af ham!⁸

Tingene falder i hak, og leverandørerne køber efterfølgende mejeriet for 22.000 kr. Hermed gør andelsbevægelsen sit indtog på Læsø, og den stiftende generalforsamling for Byrum Andelsmejeri afholdes den 22. januar 1925, hvor vedtægterne godkendes.

Gårdejer Thomas Johansen vælges som den første formand i den 9 mand store bestyrelse. Den nu 59 årige Lauesen giver ikke så let slip på "sit" mejeri. Det er nemlig en del af købsaftalen, at han skal være mejeribestyrer for en 2-årig periode. Det er sikkert også godt med kontinuitet i driften, da der årligt indvejes 2,5 mio. kg mælk fra mejeriets 302 andelshavere.

For en kort periode ansættes Jens Chr. Villisen som mejeribestyrer. Han bliver i 1932 afløst af Johannes Petersen og skal vise sig at være en driftsikker

Byrum mejeri
1948. Foto:
Det Konge-
lige Bibliotek

Vedtægterne – "Love"
– er ryggraden i andelsdemokratiet. De halvårslige generalforsamlinger er højeste myndighed, og alle sager afgøres ved flertalsafgørelser. Der er en bestyrelse. Overskud fordeles til andelshaverne.
Foto: Læsø Museum

Smør håndpakkes i pergamentpapir.
Foto: Læsø Museum

Smørvægten er vigtig. Mejeristen tager en klat smør fra kærnen og varmer den op under et blus i en skål. Herefter vejes det for at kontrollere, at vandindholdet ikke overstiger 16%. Det er bestemt i en lov fra 1911, som også siger, at Lurpaks smør skal laves af pasteuriseret fløde og uden andre tilsætningsstoffer end kogesalt. Foto: Privat eje

mejeribestyrer, da han bliver på posten de næste 30 år.

Der er mange ting, den 37-årige mejeribestyrer skal have styr på. Vi snakker om afregning til leverandørerne, daglig bogføring og regnskab. Han skal også have indgående kendskab til mejerimaskinerne, som skal rengøres dagligt. Ikke mindst skal han optimere mejeriets indtjening ved at lave smør af den ypperste kvalitet ud fra den indvejede mælk.

Det såkaldte "Lurmærke" er på spil, når prøver af produktionen hver uge bliver sendt til kollegial bedømmelse (blindsmagning) i Frederikshavn. Lurmærket er en kvalitetsstandard for smør til eksport. Det fortælles, at der er udsving i kvaliteten af smør fra Byrum Andelsmejeri. Det værste er, hvis man mister "Lurmærket".

Glas i smørret

Kilder erindrer at have set, at mejeribestyreren godt kunne finde på at samle smør op, som var blevet tabt på gulvet i mejeriets kærnestue. Dette er ikke befordrende for kvaliteten af smørret, ej heller for den hygiejniske standard på et mejeri.

Muligvis er der 'en sten i skoen', og vi vil derfor

henlede opmærksomheden på et læserbrev, som bringes i Vendsyssel Tidende. Det er Charles Thomsen fra Østerby Havn, som ytrer sig, formentlig i egen-skab af at have været tidligere medlem af mejeriets bestyrelse og derfor må formodes at have haft en vis indsigt i mejeriets driftsmæssige anliggender. Han skriver således den 28. december 1943: *"jeg kender Bestyreren så god som nogen. Jeg har givet ham man-gen Omgang for hans Smør, men blev altid dækket, selv om han skulde betale bøder for Vandsmør. Glas-set i Smørret kommer vi ikke udenom. Det er fundet i pakkerne. Undervægt i smørpakkerne var der også".*

Det er injurierende beskyldninger, som to medlemmer af mejeriets daværende bestyrelse, Axel Jensen og Ole Johansen, tager afstand fra, men tilsyn-veladende uden at forholde sig til det konkrete. I svar-et bliver læserne af Vendsyssel Tidende oplyst om, at mejeriet har anskaffet smørpakker for at undgå undervægt. Desuden finder de to bestyrelsesmed-lemmer anledning til at beklikke Charles Thomsens habitus.⁹

Det vides ikke, om mejeriet ved denne lejlighed eller senere mister lurmærket. Desuden skal det ret-færdigvis nævnes, at Johannes Petersen i 1955 mod-tager sølvmedalje for sin smørproduktion.¹⁰

Læsø Andelsmejeri

På generalforsamlingen i 1952 optages Vesterø meje-rikreds som andelshavere, og herefter er alle mælke-leverandører samlet et sted. Mejeriet ændrer navn til *Læsø Andelsmejeri*.

På de halvårige generalforsamlinger, som ofte refereres grundigt i Læsøposten, ser man tilbage, og der gøres status på mælkemængde, smørnotering og

Mejeriets anatomi. De fine maskiner i rustfrit stål kostede 159.129 kr. Centrifugen er i midten. Foto: Privat eje

vigende detailsalg til læsøboerne. Der er som regel overskudsbetaling til andelshaverne. Stigning eller fald i mælkens fedtprocent er et vigtigt nøgletal.

Mejeribestyrer Petersen kommer til at overleve 7 formænd, men ikke "Det nye Mejeri".

Det nye Mejeri - Ombygningen i 1960

Fredag den 9. december 1960 er der fest i Byrum. Ifølge Læsøpostens reportage deltager "over 200 an-delshavere med damer" i indvielsen af "Det nye Meje-ri", som dækker over en gennemgribende teknologisk opdatering, der kommer til at koste andelshaverne 285.000 kr. Der er investeret i ny smørkærne, rørfø-ringer i rustfrit stål, Hasleklinker på gulvene, samt en tilbygning. Endelig er mejeriets facade shinet op med nye gule sten.¹¹

Ved indgangen til 1960erne er gårdejer B. Gaarn

Larsen formand for mejeriets udviklingsorienterede bestyrelse. Gårdejer Charles Lydersen er kasserer og bagstopper for pengesagerne. Det siges om Lydersen, at han er garant for, at der ikke sker fejl i *udbetalingen*, som andelshaverne modtager hver 2. torsdag i en brun kuvert klemmt ind mellem spandene med returnmælken til foderbrug.

Det er nye tider, og turisternes utilfredshed med kun at kunne købe mælk i løs mål resulterer i, at det i 1960 bliver muligt at købe flaskemælk produceret på Læsø Andelsmejeri. I de følgende år oplever mejeriet

en pæn stigning i salg af sødmælk i sommerhalvåret.

1961 konstateres fremgang i smørsalget på Læsø efter års stagnation. Ymer er den nye vare på hylderne. Andelsdemokratiet kan være besværligt, og først efter flere generalforsamlinger anskaffes en særlig smørpakkemaskine.

Den sidste mejeribestyrer

Arne Erland Nielsen kommer til Læsø i 1961 og er antagelig headhunted med henblik på at få det nye grej til at fungere på mejeriet. Bestyrelsen er forud-

Der indvejes mælk i 1963. Traktoren er på vej til at fortrænge hesten. Foto: Privat eje

Arne Nielsen er uddannet på Dalum Mælkeriskole som den 4. bedste på holdet og kommer med erfaring som førstemjerist på Bindslev Mejeri. Foto: Privat eje

seende og har fundet kandidaten, som kan tage over som mejeribestyrer, hvilket sker den 1. november 1962.

Konsummælkskrisen

Omkring 1960 er der ca. 220 andelshavere, som i gennemsnit producerer 8.198 kg mælk. I 1969 er antal andelshavere reduceret til 133, men i gennemsnit producerer de nu 25.671 kg mælk. På trods af øget produktivitet er der faresignaler, og i 1969 er det ved at gå helt galt. Der er kommet nye regler for produktion af mælk til konsum, og disse regler kan mejeriet ikke opfylde, hvorfor mælken i værste fald må sendes til fastlandet. Mejeriets eksistens er truet! Der afholdes to ekstraordinære generalforsamlinger i efteråret. De resulterer i, at bestyrelsen får gennemtrumfet, at 10 leverandører fremover udtages til at levere (den bedste) mælk til konsum, og at det nu er mejeriet, som henter mælken hos landmanden. Der anskaffes tankbiler; de eksisterende mælkeruter reduceres, og spandene udfases gradvist. Omlægningen indebærer tekniske ændringer i mejeriet, således at mælken fra de udvalgte leverandører bliver indvejet først. Indførelse af vekselstrøm udgør en ekstra udgift. Kas-

sebeholdningen er drænet, og mejeriet må ty til at oprette en kassekredit. Ellers kan efterbetaling til leverandørerne ikke dækkes.¹²

50 års jubilæet

150 gæster fejrer andelsmejeriets 50 års jubilæum 3. april 1975. Den optimistiske formand Svend Stoklund Larsen udtaler ved denne lejlighed: *"Jeg håber, at vort mejeri må opleve at holde 75 års jubilæum, skønt pessimister tror, at vi en skønne dag skal sende mælken til Frederikshavn"*.¹³ Formandens optimisme er givetvis baseret på, at man oplever en mejeribestyrer, som medvirker til at sikre en stabil drift med kvalitet i højsædet – i det omfang råvarerne tillader dette. På flere generalforsamlinger har Nielsen nemlig været ude med riven og kritiseret, at der leveres for meget mælk i 3. og 4. klasse.

Den sidste tid

Nye prisreguleringsordninger ser dagens lys i 1980'erne, og Læsø kan ikke se sig undtaget. "Mælkekvoter" bliver centralt reguleret og får en direkte og umiddelbar betydning ved nedlæggelse af landbrug. Det er især bestyreren, som er i clinch med Mejerikontoret

Tankbilen har holdt sit indtog. Foto: Museumsforening for Læsø

Arne Nielsen
kærner den sidste
portion smør lørdag
30. juli 1988.
Smørret er ekstra
gult og smagfuldt,
fordi kærnerne har
gået på græs hele
sommeren. Mejeri-
bestyreren når året
forinden at holde
25 års jubilæum.
Foto: Privat eje

Sidste dag med mælk via traktor og lastbil. Gutterne er fra venstre Poul Mortensen, Ole Pedersen, Kaj Johansen, Hardy Hansen, Ingemann Olsen, Kurt Johansen og Hans Jørgensen. Vi er i slutningen af 60'erne. Foto: Museumsforeningen for Læsø

i Århus. Det lykkes i første omgang for Læsø Andelsmejeri at forhandle sig frem til, at mælkekvoten bliver på øen, således at kvoten fra landbrug, som lukker, udnyttes af de tilbageværende producenter. Situationen bliver heller ikke bedre af, at andelshaverne er faldet til 40, og at formand O. Birk Olsen på den ordinære generalforsamling i december 1987 meddeler, at der ikke har været nok indtjening til andelshavernes overskudsbetaling.

80 % og 20 % = 0

På en ekstraordinær generalforsamling i februar 1988 besluttes at sælge skummetmælken til en mælkepulverfabrik i Hjørring. Det svarer til 80% af den samlede mængde mælk. De resterende 20 % dækker over den mælkemængde, som bruges til fremstilling af smør, kærnemælk og sødmælk. Det er et drastisk fald i EF-tilskud, som tvinger beslutningen gennem generalforsamlingen. Ræsonnementet er, at salget af skummetmælk til fastlandet kan afbøde landmandens tab.¹⁴

Der skal også en ekstraordinær generalforsamling til at trække stikket. Ifølge Læsøpostens omtale af generalforsamlingen 19. juli 1988 er det formanden, som meddeler, *"at bestyrelsen har besluttet, at sødmælken fra 1. august 1988 sælges til Nestlé i Hjørring"*.¹⁵

Landets mindste andelsmejeri er ophevet. Efter-

følgende nedsættes "idecirkel", som kommer med forslag til alternativ produktion i form af en særlig "hummerost". Det er et begavet bud på en specialproduktion, som er forud for sin tid. Det er bestyrelsen derimod ikke! Mejeriet sælges året efter, og bygningen med facaden i gule sten indrettes til autoværksted.

Noter

1. Frederikshavn Avis 9. august 1889
2. Som en skorsten, Klitmøller Linda s. 20 ff, Landbohistorisk Selskab 2008
3. Glimt af det gamle Læsø u.å., Kromanne Helle s. 196.
4. Jyllands Posten 26. marts 1890
5. Danske Mejerier bd. 3 s.448, Ellbrecht G, 1917
6. Der er en passage om liv på Mejeripladsen i filmen *"Nordjylland – Læsø 1949, En gruppe københavnere besøger Læsø sommeren 1949"* www.dr.dk.Bonanza
7. Vendsyssel Tidende 8/12-1924
8. Læsøposten 49/1960
9. Vendsyssel Tidende 22/12+28/12 -1943
10. Ålborg Stiftstidende 4/12-1955
11. Læsøposten nr. 49/1960
12. Frederikshavn Avis 1/9-1967, 16/10-1967 og 27/11-1967
13. Læsøposten nr. 3 og nr. 6 1975
14. Læsøposten nr. 5 1988 og Vendsyssel Tidende 1/2-1988
15. Læsøposten nr. 28, nr. 29 + nr. 30 1988

Niels Lysdal Nielsen er cand. scient. adm., og arbejder som økonomisk konsulent i Hjørring Kommune. Han er opvokset på Lørslev Mejeri i Vendsyssel, hvor far, farfar og farbrødre var mejerister. Niels har sommerhus på Læsø.

Lars Vilsen

folkedansens formand i fyrre år

Lars Vilsen blev født d. 7. juni år 1900 på en lille ejendom på Tørkerivejen 6 som søn af Lars Peter (1866-1950) og Katrine Vilsen (1868-1935).

Lars Vilsen var den ældste af fem søskende, alle drenge, som var født i løbet af ti år. Han kom tidligt ud at gøre gavn hos sin bedstemor, Maren, som boede på en lille ejendom på Storhavevej 7. En af opgaverne var at passe bedstemorens gæs, som gik på Rønnerne.

Lars Vilsen boede ofte hos sin bedstemor, hvorfra han gik til Byrum skole. Han blev også konfirmeret i Byrum kirke, selvom han hørte under Vesterø sogn.

Da Lars Vilsen var færdig med skolen, kom han ud at sejle som mange andre læsødreng. Men det var ikke noget for ham, han ville hellere være håndværker, som mange andre i hans familie var.

Som 17-årig kom Lars Vilsen i lære som snedker og murer hos sin onkel Christian Søren Larsen. Lars Vilsen gjorde uddannelserne færdige på Teknisk skole i Frederikshavn. Han lavede en flot vinkeltrappe som svendestykke. Han ville gerne videreudanne

sig til bygningskonstruktør, men han kom ikke så langt, fordi der ikke var råd til det.

Lars Vilsen fortsatte med at arbejde hos sin onkel, indtil han blev selvstændig i starten af 1930'erne.

Lars Vilsen har bygget flere huse på Læsø og har desuden stået for mange restaureringsarbejder. Han restaurerede blandt andet Vesterø Søndre kirke to gange. Han var fast håndværker på posthuset, politistationen, doktorboligen, jordemoderboligen, Kirkensgård m.m.

Tømrer- og murerarbejdet

Margrethe og Lars Vilsen blev gift i 1925 og bosatte sig i Kirkensgård i Byrum, hvor de fik deres tre ældste børn, Sonja, Gytha og Orla.

De trange tider i 30'erne betød, at der ikke blev bygget ret meget. Lars Vilsen havde derfor tid, og han begyndte at bygge eget hus til familien på Byrum Hovedgade 11. Huset stod færdigt i 1933. Huset med sydsiden ud til vejen var i starten både bolig og tømrværksted. Vestsiden blev bygget i 1938, nord-

Lars Vilsen
blev altid
kun kaldt
Vilsen. Foto:
Privat eje

siden i 1948 og østsiden af huset i 1955. Selskabs-salen, som ligger ud mod vejen, blev indviet i 1970.

Efter krigen byggede Lars Vilsen flere huse. To af hans fire døtre fik bygget et hus hver, og han hjalp også den øvrige familie med reparationer på deres huse.

Under krigen var der heller ikke ret meget gang i byggeriet på Læsø. Det meste var reparationer. Dette betød, at familien Vilsen ikke havde meget at gøre med, og derfor besluttede de at leje værelser ud. Sådan startede Wilsens Pensionat.

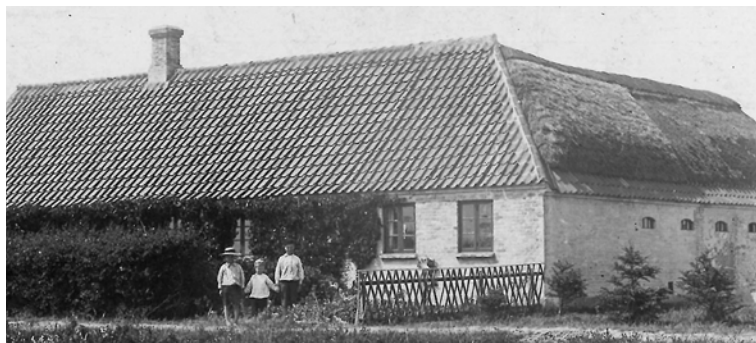
Wilsens Pensionat

Den første pensionær, som boede på Wilsens Pensionat, var forfatter og fotograf Bernth Christensen. Han boede på kvisten. Den første sommergæst kom i sommeren 1945.

I 1946 blev Lars Vilsens tømrerværksted lavet om til restaurationslokale. Fru Vilsen begyndte at drive pensionat, og det viste sig hurtigt at være en god idé. Hun var dygtig til at lave mad, og turisterne

Bedstemor Maren
Christensdatter Kiil
(1836–dødsdato
ukendt) var gift med
Lars Vilsen Sørensen
(1803–1874).
Foto: Privat eje

Lars Vilsen og brødrene Anton og Jørgen Peter foran deres
barndomshjem i Tørkeriet. Foto: Privat eje

En 10-årig Lars Vilsen passer på gæssene foran bedstemor
Marens hus på Storhavevej 7. Foto: Privat eje

Brochure fra Wilsens Pension, senere Wilsens Pensionat.

Lars Vilsen og Margrethe foran Wilsens Pensionat i 1957. Margrethe (1901-1973) var født i Volstrup sogn. Foto: Privat eje

vendte år efter år tilbage til Wilsens Pensionat, hvor der var en hyggelig stemning og god mad.

Desuden var Lars Vilsen ofte til glæde for sommergæsterne, når han tog violinen frem og spillede "gammeldaws" musik.

Wilsens pensionat var desuden også et foretrukket samlingssted for øens beboere ved forskellige arrangementer.

"Propert, hyggeligt og roligt venter WILSENS PENSIONAT Dem, når De kommer til Læsø.

Wilsens Pension ligger lunt i udkanten af Byrum med

haven til hovedlandevejen. Der er 6 km til Vesterø Havn, hvorfra der er daglig forbindelse med Frederikshavn med M/S "Læsø", i sommersæsonen endog forbindelse flere gange daglig.

Der går fast rutebil gennem hele øen ved bådens afgang og ankomst, og desuden arrangerer vi busture rundt på øen for vore gæster, hvorpå De vil få øens mest natur-skønne steder og mange seværdigheder at se.

Men ønsker De at stifte det mest mulige intime bekendtskab med øen, og hvad den kan byde på, så tag en cykel eller bil med herover.

Pensionen er åben hele året. Hyggelige opholdsstuer

med radio, klaver og fjernsyn. 1.kl.s køkken og venlig betjening. Hjemlige forhold. Servering ved små borde. Vi kan dække op til 100 gæster i hyggelig festsal med tilsvarende opholdsstue.

*Pæne værelser – såvel enkelte som dobbelte – med ud-
mærkede senge og centralvarme.*

*Skriv eller ring til os. Forlang tilbud på en weekend
eller længere tid, vi er til at tale med.*

Velkommen til Læsø, velkommen til Wilsens Pension ! ”

Fru Vilsen var en aktiv og foretagsom kvinde. Hun skrev festsange og lejede porcelæn ud. Formanden for forsamlingshuset, C.S. Christensen, lejede porcelæn, når der var møder, fester eller begravelseskaffe i forsamlingshuset.

Fru Vilsens forældre flyttede ind i vestfløjen af huset, da de blev gamle og havde brug for ekstra omsorg. Lars Vilsens far flyttede også ind og boede på pensionatet fra 1943 og frem til sin død i 1950.

Musikken

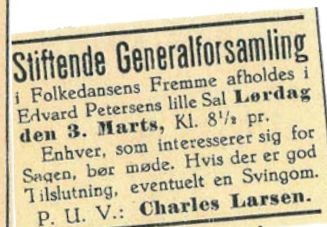
Allerede som dreng havde Lars Vilsen en stor interesse for musik. Han lærte at spille violin som 5-6 årig hos en ældre mand, som hed Thuren. Han boede overfor bedstemor Maren på Storhavevej. Dengang var der en violin i de fleste hjem på Læsø, og i Thurens hjem var der to.

Senere fik Lars Vilsen undervisning af den gamle Vilsen i Hvent, som var hans onkel. Han og onkelen spillede til dans rundt omkring i de små stuer.

Lars Vilsens tømrerværksted blev også brugt til madkurveballer, fordi der var plads til mange musik- og danseglatte mennesker. Man blev inviteret til disse baller, som blev kaldt b-baller.

Læsø Posten, 10. februar 1934

Læsø Posten, 24. februar 1934

Lars Vilsen var et utroligt godt menneske og var meget vellidt i familien og blandt venner, som han havde mange af. Han kom meget i snedker Edvard Petersens hjem sammen med Adda og Vilhelm Jakobsen, og der blev spillet og danset. Deres store fælles interesse var folkedragter, folkemusik og dans.

Deraf opstod tanken om at starte en forening med folkemusik og folkedans. Mange var bange for, at moderne musik og jazz skulle tage overhånd.

Den 17. februar 1934 var Lars Vilsen med til at afholde et møde i den lille sal i Biografen for at snakke om at starte en forening til fremme af folkedans på Læsø. På mødet blev det vedtaget at holde stiftende generalforsamling lørdag den 3. marts 1934 i samme sal.

Folkedansen

Der mødte 46 folkedanseinteresserede folk op til generalforsamlingen, og der blev valgt en bestyrelse på 5 mand, som skulle lede Foreningen for Folkedansens Fremme (FFF) på Læsø. Laurits Levorsen blev formand, Peter Christensen blev næstformand, Lars Vilsen blev kasserer. Ole Olsen og L.P. Vilsen (Vilsen i Hvent) blev også valgt til bestyrelsen.

Snedker Petersen tilbød, at man måtte låne gymnastiksalen, som var den lille sal i Biografen, til at øve i. Gymnastiksalen blev også brugt til mange af de aktiviteter, som Folkedansens Fremme senere afholdt.

I starten kneb det meget med tilslutning og med ledere til øveaftenerne i Folkedansens Fremme. Nogle aftener måtte Lars Vilsen både lede og spille til dansen.

Lars Vilsen var fast spillemand og spillede med de musikere, der mødte op. De spillede efter gehør, der var altid nogen, som kunne huske noget. Man dansede vals, polka og de gamle læsødanse, som folk huskede dem, bl.a. ”Jysk, fynsk og vesten over” og ”Den toppede høne”.

I 1937 blev det vedtaget, at Læsø Folkedanserforening skulle ind under hovedkredsen for folkedanserforeninger i Nordjylland. Lars Vilsen sad i bestyrelsen i sammenslutningen fra sidst i 30'erne og helt frem til sin død i 1978.

I 1938 blev Lars Vilsen valgt som formand i Læsø Folkedanserforening.

I september 1945 ansøgte han om at få en fane til Folkedansens Fremme. Fanen blev indviet søndag d. 25. august 1946 med deltagelse af Museumsforeningen, Husmandsforeningen, Sømandsforeningen, Gymnastikforeningen, Afholdsforeningen og Vesterø boldklub. Hjørring Amtskreds stod fanevagt, og der var tale af sognepræst Rud Larsen og formand Lars Vilsen. Bagefter var der opvisning i folkedragter, som var lejet på Fyn, da Læsø Folkedanserforening endnu ikke havde fået genskabt sine egne folkedragter.

Egne dragter

På generalforsamlingen d.18. februar 1953 fik bestyrelsen i Folkedansens Fremme grønt lys til at ned sætte et dragtudvalg, som skulle arbejde med at genskabe en dame- og en herrefolkedragt.

Den 1. maj 1954 blev læsødragterne præsenteret ved en opvisning, hvor formand Lars Vilsen, som selv sad i udvalget, takkede et dygtigt dragtudvalg for deres store arbejde med at få genskabt læsødragten.

Der var blevet syet otte nye dragter til Folkedansens Fremme og tre nye dragter til private. Prisen på dragterne blev holdt nede på omkring 1000 kr. stykket, hvilket skyldtes en stor frivillig arbejdsindsats af de interesserede kvinder.

Fra en artikel i LæsoPosten d. 25. juni 1954: Om fremstillingen af de nye dragter fortæller Lars Vilsen, at det ikke var nogen let opgave, selv om man havde flere af de gamle originale dragter at arbejde med.

”Mange af de ting, man skulle bruge, kunne slet ikke skaffes herhjemme. Man måtte således til udlandet for at få fat på de specielle silkebånd, der pryder læsødragstens skørt. Man søgte både i Sverige, Schweiz og England, før man fik de 8-9 meter, man skulle bruge til hver dragt. Vi fik en masse tilbud på de almindelige bånd fra forskellige firmaer, men det var de brede bånd, vi skulle bruge og derfor måtte vi sætte ind på mange fronter”.

Sølv skulle der også bruges en del af til læsødragten. Også her måtte man søge med lys og lygte, før man fandt de helt rigtige sølvknapper og brocher, der pryder dragten sammen med en kort sølvkæde til at holde livet sammen med.

Mange mente, at det var store beløb at ofre på

Lars Vilsen får overrakt sit diplom ved et folkedansstævne i Hjallerup i 1965.
Foto: Privat eje

Lars Vilsen udnævnes til æresmedlem af Sammenslutningen af Folkedansere i Vendsyssel. Foto: Privat eje

læsødragterne, men flere læsøboere hægede om forfædrenes traditioner og bevarelsen af de gamle kulturminde på Læsø.

De nye dragter blev opbevaret hos Adda Jakobsen, som skulle have 4 kr. for leje af dragt, hvilket gik til vask og strygning.

Lars Vilsen havde siden 1934 haft forbindelse med Nationalmuseet for at få spørgsmålet om en mandsdragt fra Læsø opklaret. Det lykkedes ikke, så i stedet dansede mændene i diplomatfrakke og silkehat.

Diplomatfrakken var dog for varm at danse i, så i 1975 besluttede dragtudvalget at gå i gang med at lave veste, bukser og høje hatte til mændene.

Børnene dansede for første gang i deres egne folkedragter i 1956. Dragterne var syet af deres mødre,

Adda Jakobsen, Karen Hansen, Rigmor Larsen med flere.

I 1959 holdt Folkedansens Fremme 25 års jubilæum i biografalen i Byrum. Samme aften kunne Lars Vilsen fejre 25 års medlemskab af bestyrelsen, heraf 21 år som formand. Lars blev af sognefoged Juul Larsen takket for mange års veludført arbejde i Folkedansens Fremme.

Lars Vilsen sørgede for, at der løbende kom dygtige ledere fra fastlandet, så folkedanserne på Læsø også fik fornøjelse af dem.

I 1953 fik Læsø Folkedanserforening en invitation til medlemskab af Sammenslutningen af folkedansere i Vendsyssel. Lars Vilsen kom i bestyrelsen for sammenslutningen. Han rejste over og deltog i lederkurser, foredrag, stævner og bestyrelsesmøder. I

*Hornorkesteret
øvede tirsdag aften
på Wilsens Pen-
sionat. Orkesterets
medlemmer stå-
ende fra venstre:
Møller Pedersen,
Peter Levorsen og
Alfred Olsen. Sid-
dende fra venstre:
Vilhelm Jacobsen,
Emil Pedersen og
Lars Vilsen. Foto:
Bernth Christensen*

1965 blev han udnævnt til æresmedlem af sammen-
slutningen ved et stævne i Hjallerup.

Hornorkesteret

Samtidig med sin store interesse for folkemusik og folkedans dannede Lars Vilsen et hornorkester sammen med sin lillebror Madvig Vilsen, Peter Levorsen, musiker Wilhelm Jakobsen og fisker Alfred Olsen, som blev leder af orkesteret. Lars Vilsen spillede trompet i orkesteret.

Orkesteret spillede musik ved sølv- og guldbryl-
lupper, til dyrskuet, grundlovsfester i skoven m.m. Orkesterets repertoire var hovedsagelig 50-ernes po-

pulærmusik og brass-band-musik, men der var også traditionelle Læsø-melodier på programmet. Orkesteret blev opløst efter ca. 25 år.

De sidste år

Lars Vilsen var i hele sit voksne liv en ledende per-
son i Læsø Folkedanserforening. Han var et meget
vældigt, aktivt og engageret medlem, som absolut
gjorde sit til, at Læsø Folkedanserforening overlevede
trængselstider og fortsatte sin eksistens. Under hans
ledelse voksede foreningen fra en lille kreds til en fore-
ning med flere hundrede medlemmer.

Lars Vilsen nåede at være medlem af Læsø Fol-

kedanserforening i 44 år, hvoraf de sidste 40 år var som formand. Han afslog at blive æresmedlem, da dette ville betyde, at han skulle opgive sit bestyrelsesarbejde i foreningen.

Ved generalforsamlingen i Læsø Folkedanserforening i 1978 måtte han desværre trække sig som formand, da han var syg.

Lars Vilsen døde senere samme år.

Denne artikel er blevet til på opfordring af Ilse Vilsen, som var gift med nu afdøde Orla Vilsen, som var søn af Lars Vilsen.

Kilder:

1. Folketællinger
2. Kirkebøger
3. Protokoller for Læsø Folkedanserforening
4. Læsøposten 10/2-1934
5. Læsøposten 24/2-1934
6. Læsøposten 25/6-1954
7. Læsøposten 13/3-1959
8. Læsøposten 17/12-1971
9. Læsøposten 9/2-1978
10. Brochure fra Wilsens Pension

Lars Vilsen sammen med sin svigerdatter Ilse Vilsen i læsødragt. Foto: Privat eje

Helle Rafn er født og opvokset på Læsø. Hun tog studentereksamen på Viborg Katedral-skole i 1984 og Læreruddannelse på Aalborg Seminarium i 1990. Hun arbejdede som lærer og skolebibliotekar på Vesterkærets Skole i Aalborg i 22 år. I 2018 flyttede hun tilbage til Læsø sammen med sin mand.

Skrædder Bjørn Bech

Sommeren 2018 var en af gæsterne på Læsø lokalhistoriske arkiv daværende ejer af afdøde skrædder Bjørn Bechs hus på Ydegårdsvej 2 i Vesterø. Da huset stod for at skulle sættes til salg, blev der bl.a. afleveret en mønsterbog, nogle lommebøger, en almanak og andre papirer, som ejer tænkte kunne have lokalhistorisk interesse. Skrædder Bjørn Bechs symaskine samt skrædderbord var inventar og skulle følge med huset, men der blev taget billeder af dette inventar.

Jeg er ikke familie til Bjørn Bech, men husker ham som en venlig og smilende mand, der siddende ved symaskinen modtog tøj, som skulle til reparation, eller det kunne være tøj, der skulle hentes efter reparation.

Ved hjælp af foromtalte arkivalier og med bidrag fra en af Bjørn Bech's sønner, Poul Arne Bech, samt nevø, Ejgild Vistrup, håber jeg, at denne artikel kan give et lille indtryk af skrædder Bjørn Bechs liv og arbejde.

Hans fulde navn var Laurits Bjørn Beck. Han blev født den 24. maj 1913 i Vesterø i det hus, der nu

er Flarumvej 18 i Vesterø. Han var nr. 4 af en børneflokk på 5 og eneste dreng. Forældrene var fisker Anton Gerø Beck og hustru Victoria Marie f. Carlsen fra Vesterø. I kirkebøgerne skrives efternavnet Beck, men i folketællingerne staves det Bech, hvilket Bjørn Bech også selv gjorde. Jeg har derfor valgt denne stavemåde til at være gennemgående i artiklen.

I skrædderlære og bosiddende i København fra 1929 til 1938

Den 2. oktober 1927 blev Bjørn Bech konfirmeret i Vesterø Kirke, og et par år efter – den 29. maj 1929 – flyttede han 16 år gammel til København for at komme i skrædderlære. Bjørn Bech faldt som barn ned fra et bord og pådrog sig en skade, som medførte, at han blev gangbesværet. Han måtte i 1970'erne begynde at bruge stokke og senere kørestol. Pga. denne hofteskade kom Bjørn Bech til København og som før nævnt i skrædderlære.

Iflg. flytteprotokollen fra Læsø lokalhistoriske arkiv flyttede han til Nørre Søgade 9, st. i København. Gaden er en af "Søgaderne" beliggende i In-

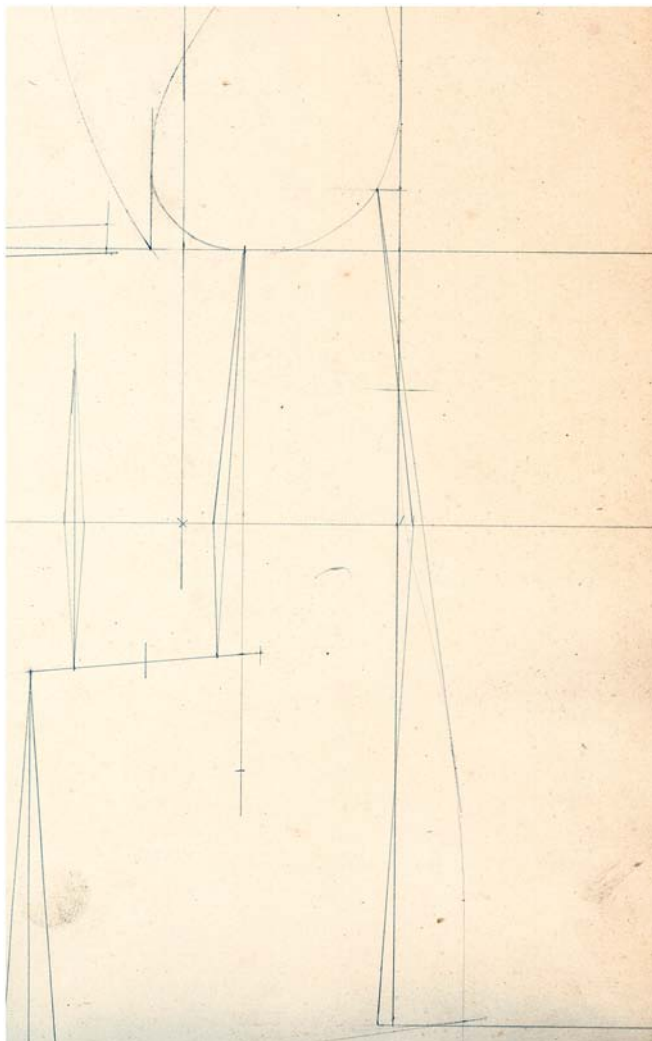

Bjørn Bech ved symaskinen, Ydegårdsvej 2. Foto: Læsø Museum

dre By i København ved St. Jørgens Sø, Peblinge Sø og Sortedams Sø. I folketællingen for København november 1930 er Bjørn Bech ikke registreret. Næste folketælling er først 1940, hvor han er tilbage på Læsø. Navnet er heller ikke at finde i København Kommunes vejvisere, så om Bjørn Bech har beholdt adresse på Læsø vides ikke. Sikker er det dog, at i

Nørre Søgade nr. 11 lå Lærlinge Plejehjemmet, hvor unge lærlinge "langt hjemme fra" og fra hele landet kunne bo. I Nørre Søgade 7 og 9 med hver 4 etager boede også nogle lærlinge. Det er derfor ud fra adressen sandsynligt, at Bjørn Bech i læretiden var tilknyttet Lærlinge Plejehjemmet.

Lærlinge Plejehjemmet var ikke det, vi nutildags

Sybog ca. 60 x 36 cm. med grundmønstre til herre- og dametøj tegnet i hånden og med lineal m.m. Sikkert fra læretiden. Måske mønster på en vest.
Foto: Læse Museum

Lærlinge
Plejehjem-
met 1882-
1970'erne.
Foto: Hotel
Kong Artur

forstår ved et plejehjem, idet "plejen" bestod i kost og logi samt deltagelse i daglige gøremål. Bygningen var indrettet med fælles spisestue samt sovesale. Lærlinge Plejehjemmet blev indviet i 1882 og havde plads til ca. 116 lærlinge. I 1970'erne blev bygningen moderniseret til et hotel og er nu Hotel Kong Arthur, som på hotellets hjemmeside beskrives som "et moderniseret lærlingehjem fra 1882". Der er ca. 214 værelser med alle moderne bekvemmeligheder.

Nevø Ejgild Vistrup fortæller, at alle søskende i en periode boede samtidigt i København. Dvs. en søster, Helga, var der kun i kort tid, da familien, hun var i huset hos, flyttede til Jylland. De øvrige søskende Anna, Gerda, Bjørn og Agnes var der samtidig. Bjørn Bech boede i en periode hos søsteren Anna og hendes mand Magnus Kjær Jensen og hjalp til, da de i perioden 1930-1938 byggede hus på Roshagevej 5 i Valby.

Tilbage på Læsø som udlært skrædder i 1938

I 1938 flyttede Bjørn Bech fra Valby og tilbage til Læsø til barndomshjemmet som udlært skrædder. Han startede skrædderforretning i et lokale i enke Alvine Christensens forretning. Huset er nu Vesterø Havnegade 25. Han havde også i en periode en systue i hjemmet på Flarumvej 18, indtil han i 1948 blev gift. Nevø Ejgild Vistrup husker, at der i et værelse i huset på Flarumvej 18 blev indrettet en systue efter moderen, Victoria Bechs død den 1. maj 1947. Samme år flyttede familien Christian Vistrup og Agnes f. Bech, Ejgild Vistrups forældre, fra 1. sal i "Pax", nu Vesterø Havnegade 47, og til Flarumvej 18.

Lommebøger fra 1940'erne fra "Falbe-Hansen Konfektion i Randers" (1962-2009) viser, at Bjørn Bech købte stof engros. Disse lommebøger indeholder både måltagning til tøj samt priser og regnskab. F.eks. kostede "Et Par Benkl. 28 kr. og nyt Foer i Vest 2 kr." I en "Almanak for 1944 Ejner Larsen Kolonial- og Isenkramforretning" er der skrevet noter om garn og pindestr. til vanter og sokker. Selv om det er langt senere, husker jeg fra min skoletid, at Hans-Erik var en af de klassekammerater, der altid havde en pæn hjemmestrikket trøje på, hvilket Bjørn Bech også ser ud til at have på et af billederne. Måske kunne man også købe garn eller hjemmestrik.

Skrædderforretningen

flytter til Ydegårdsvej 2 i 1948

Den 19.9.1948 blev Bjørn Bech gift med Otilie Constance Pedersen fra Vesterø i Vesterø Kirke. Den 7. maj 1949 kom Poul-Arne til verden og senere den 4. september 1951 Hans-Erik. Skrædderforretningen blev så i huset på nu Ydegårdsvej 2. I huset boede

Announce fra Læsposten den 29.3.1938. Foto: Læsø Museum

også svigermoderen Pouline Larsine f. Larsen, indtil hun døde 83 år gammel den 1. oktober 1957.

Sønnen Poul-Arne fortæller, at skrædderarbejdet bestod i både syning af samt reparation af tøj. Folk købte stof hos f.eks. Manufakturhandler Heintzelmann, Zeuthen eller Søren Christensen, kom med det, og der blev syet det, de nu bestilte. Da det efter krigen var svært at købe stof, kom også mange med tøj, der skulle omforandres. Poul-Arne husker især, hvordan der op til højtider og konfirmationer var travlt, og hvordan de kunne høre symaskinen køre i døgndrift. På trods af sit gangbesvær passede Bjørn Bech udover skrædderarbejdet også både gæs, ænder og køkkenhave.

Da det efterhånden blev almindeligt at købe færdigsyet tøj, kom skrædderarbejdet mest til at omfatte tilpasning af tøj fra Heintzelmann, Zeuthen og Søren Christensen. Havde man f.eks. købt et par

*Måske strygning/presning af en nederdel til Læsødragten.
Foto: Bernth Christensen fra bogen Læsø- billeder fra
dengang udgivet i 1989.*

Den altid gemyttlige skrædder måtte de senere år arbejde fra kørestol. Her ses han i 1983.

bukser, der skulle lægges op, blev de sendt til Bjørn Bech. Det kunne også være private kunder, som kom med tøj, der skulle repareres eller omforandres. Sidst, men ikke mindst, syede Bjørn Bech også Læsødragter, og Poul-Arne husker, hvordan det kunne tage flere dage at stryge og presse læggene på nederdelen til Læsøfestdragten.

Bjørn Bech bliver enkemand i 1972

April 1972 døde Otilie efter kort tids sygdom. Poul

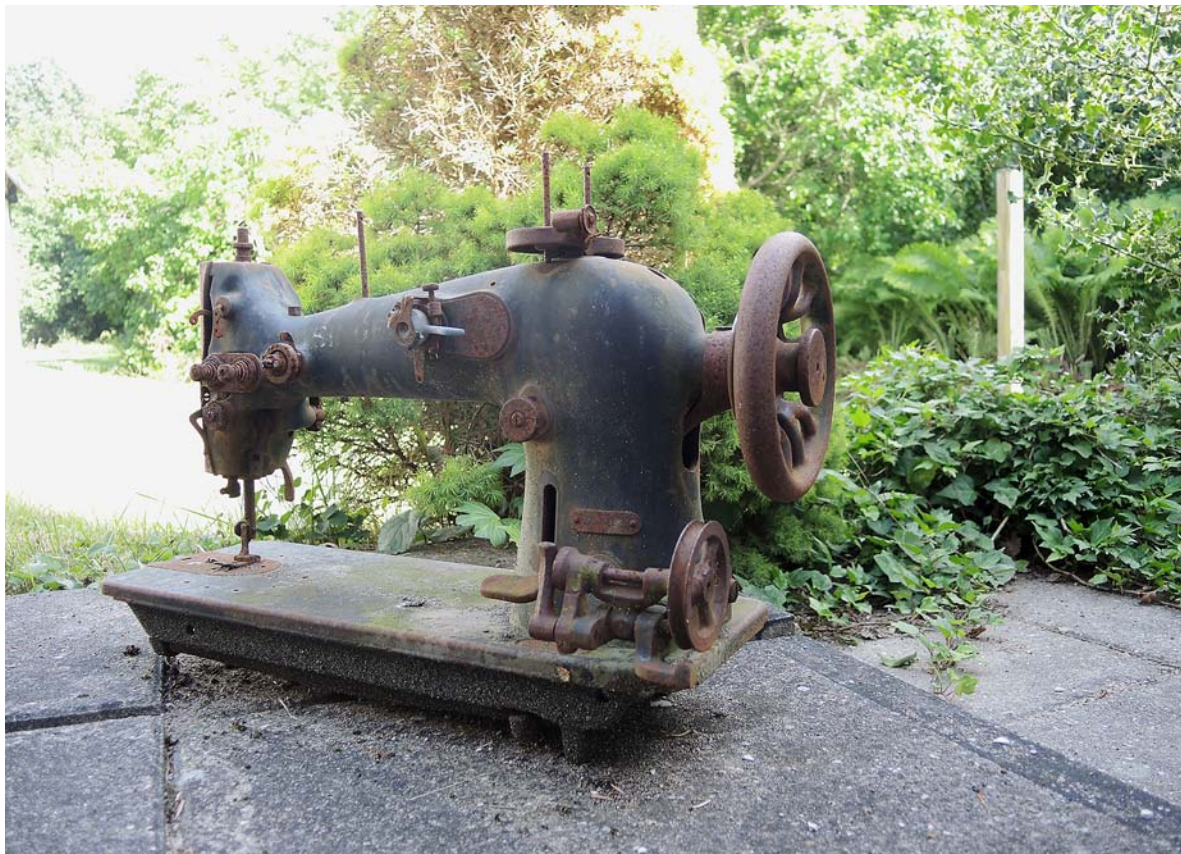
Arne måtte en nat akut tilkalde lægen, og moderen kom på Frederikshavn sygehus, hvorfra de ringede, at ønskede Bjørn Bech at se sin kone, skulle han komme hurtigt. Onkel til Poul-Arne, Laurits Christensen, sejlede med sin fiskerkutter "Mindet" Bjørn Bech til Frederikshavn, og han nåede at komme, inden Otilie ca. 1 uge efter indlæggelsen døde. Hun blev begravet den 8.4.1972 på Byrum Kirkegård.

Der blev bygget en lejlighed til huset. Poul-Arne boede der, samtidig med at Bjørn Bech fik hjemmehjælp. Han kunne dog bedst lide sin søns hjemmelavede mad. Da Poul-Arne i 1982 fik arbejde i skoven, hvortil der hørte bolig, måtte han flytte. Hans-Erik var på det tidspunkt flyttet hjemmefra. Der kom så lejere i lejligheden på Ydegårdsvej 2, og Bjørn Bech fik hjemmehjælp. Udover skrædderarbejdet havde Bjørn Bech en god stillesiddende hobby, "walkie-talkie", som skabte kontakt med folk både på Læsø og på fastlandet. Bl.a. blev der spillet banko.

De sidste år på Læsø kunne man i bybilledet møde Bjørn Bech på en 3-hjulet knallert og med stokke påmonteret. Bl.a. gik turen til Kirsten Larsen, Heintzelmann's eft. i Byrum, efter materiale til Læsødragten.

Flytning til Gigtplejehjemmet i Frederikshavn

I 1987 havde Bjørn Bech så meget gigt i hænderne og var efterhånden blevet så afhængig af kørestol, at han kom på Gigtplejehjemmet i Frederikshavn, hvor han var indtil sin død den 9.9.1990. Poul-Arne afslutter vores samtale med at sige, at det var en barndom "under beskedne kår, men en god og tryk barndom med gode forældre".

Singersmaskinen er slidt op efter cirka 48 års brug. Foto: privat eje

Ann-Elisabeth Lose er født 1952 i Vesterø på Læsø. Nu bosiddende i Gug, Aalborg kommune. Uddannet ergoterapeut med 36 års virke på henholdsvis Aalborg Sygehus og i Aalborg Kommune. Nu slægtsforsker på fjerde år.

Kirsten Larsen

Læsøkvindens festdragt

DRAGTEN BESTÅR AF:

Underskørt i hvid bomuld.

Vest i kulørt stof med påsyede silkebånd foran, hvorpå der er syet 5 á 6 sæt snøring i sølv. Derigennem er trukket snørekæden med snørepind i hver ende. Kæden er 1-1,5 m lang og er også i sølv.

Skørtet er damask, ca. 4 m bredt, med 72 læg foroven i taljen. Der er brede silkebånd forneden. Stoffet bliver leveret ufarvet og indfarves så i den blå farve, som folkedanserne har valgt.

Forklædet er til gifte kvinder i sort silke med sort mønstret silkebånd forneden. Forklædet samles bagpå med silkebånd, kaldet sneelbånd, som hænger ned bagpå.

Trøjen er af sort silke med smocksyede ærmer og tætsiddende liv, stor halsudskæring med i alt 4 eller 6 bråser påsyet. Bråserne er sølv i mange forskellige mønstre, altid i sæt overfor hinanden. Trøjen lukkes med 10 á 12 sæt hægter og maller, der også ses i mange forskellige mønstre. Over trøjen bæres sølvbæltet, et sølvvlænde i stokkeværk. Der findes i dag kun få bevarede.

Tørklædet er i hvid bomuld, 1,05 m x 1,05 m, med broderi samt en blonde rundt om tørklædet på 4-6 cm bredde. Tørklædet har været brugt til at skåne huen, en lille guldbroderet nakke, som i gammel tid var den originale hovedbeklædning. Vipperne fæstnes øverst på hovedet og hænger 55 cm ned på ryggen. Der er broderi og blonde rundt om dem.

*Folkedanserne
Bodil Kessler og
Jytte Nielsen,
samt den smukke
festdragt set
bagfra. Foto:
Læsø Museum*

Fra venstre:
 Catrine Christensen
 Alma Pedersen
 Gertrud Pedersen
 Gertrud "i Stranden"

"Tørklæder
 på række"

Annelise Larsen, født Ægediusen

En Læsødragts hjemkomst

Som ung pige, da jeg var cirka 14-15 år, dansede jeg folkedans i Byrum, hvor dansen blev ledet af Børge Holm. Jeg var bl.a. med til opvisninger og til Vendsysselstævne, hvor jeg bar en Læsødragt. Jeg rejste til Aalborg, da jeg blev gift med Erik, og vi dansede folkedans sammen i Restrup Enges folkedanserforening. Ønsket om at få min egen Læsødragt opstod, og i 1972 begyndte jeg at samle materialer til den, men det var svært med bånd, stof og mange forskellige materialer, men jeg fik da købt noget og begyndte at sy og brodere. Mine forældre havde forskellige sølvsmykker til dragten, og de fortalte, at smykkerne stammede fra min oldemors dragt. Af dem fik jeg lavet kopier ved en guldsmed i Nibe.

Jeg fik således sølvet, dragten blev færdig, og den blev indviet til en opvisning Sankt Hansaften i 1973 på Nibe Plejehjem. Den første gang og mange gange derefter satte min mor tørklædet, som hun havde gjort så mange gange før for Læsø-folkedanserne sammen med Adda Jacobsen. Senere lærte min mand at sætte tørklædet, så det gik fint. Min dragt er blevet brugt mange gange til opvisning både i vores

egen forening, mange steder i Danmark samt i udlandet, bl.a. i Rumænien, Tyrkiet, Belgien, Norge, England og flere steder i Tyskland. Jeg har en følelse af stolthed og glæde, når jeg iklæder mig Læsødragten, og altid er der beundring omkring den.

Nu vil jeg glæde mig over, at min Læsødragt er kommet hjem til Læsø Folkedanserforening, hvor jeg ved den vil blive brugt med glæde og vil blive beundret af alle.

Fra guldgraver til gård, og hvad deraf fulgte ...

En uvidenskabelig beretning om
en familie med rødder på Læsø

”Peder Pedersen Gai og hustru Karen Lauridsdatter ladet koste med træ, jern og arbejdsløn i Guds hus til prydelse og ære”, 1739 – står der på baldakinen over Vesterø kirkes prædikestol. Den ene af de tre lysekoner er skænket af de samme år 1720.

Men slægtsnavnet Gai dukker meget tidligere op – faktisk helt tilbage i midten af 1600-tallet. Så langt tilbage rækker detaljerne om familien dog ikke...

Til gengæld kender jeg lidt til mine oldeforældres og deres efterkommeres liv og levned.

Fortællingen starter den 17. november 1832, hvor Melchior Pedersen Gai – søn af jordbruger og sømand Peder Gai Pedersen og hustru Johanne Cathrine Poulsdatter Bach – kommer til verden i hjemmet på ”Gravensgaard”, Tørkerivej 3 i Byrum.

Her vokser han op som den yngste i en søskeneflok på 6. Der var flere skoler dengang på Læsø, men da ”Gravensgaard” ligger i Byrum skoledistrikt, er det her Melchior går i skole. Ifølge skolereformen af 1814 gik eleverne i skole fra de var 7, til de blev konfirmeret som 14-årige.

Undervisningen på landet var tilrettelagt sådan,

at eleverne skulle gå i skole hver anden dag, idet der var taget hensyn til, at de også skulle hjælpe til derhjemme på gårdene. Efter konfirmationen kom de fleste ud at tjene. For Melchiors vedkommende blev det til søs på datidens sejlskibe med strabadser og hårdt fysisk arbejde om bord i dagtimerne og på nattevagten. Måske var det her, han første gang mærkede udlængselen.

Guldfeberen raser

I 1848 fandt James W. Marchall guld ved Sutter's Mill i Californien. Og i de følgende 7-8 år valfartede hundrede tusindvis af håbefulde lykkeriddere fra hele verden til Californien. Rygterne om fundene gav yderligere næring til ”The California Gold Rush”. Og fandt også vej til Læsø – og til Melchior, som på det tidspunkt har været 17-18 år.

Den 7. oktober 1849 var der barnedåb i Byrum kirke. Det var en lille pige, som skulle navngives. Hun kom til at hedde Juliane Margrethe Hansen Thorsen. En af kirkegængerne var Melchior. Den tilsyneladende helt almindelige kirkehandling den dag

Baldakinen fra 1739 i Vesterø kirke, hvor Gai-navnet forekommer. Foto: Privat eje

fik skelsættende betydning lagt senere for ham – og for dåbsbarnet!

I mellemtiden modnedes tanken om et andet liv hos Melchior. Skulle han vove pelsen og drage til Californien? Det var en svær beslutning, rejsen var næsten uoverskuelig lang, chancen for at finde guld ikke overvældende – og midler til rejsen ikke eksisterende. Svære odds at være op imod. Men det til trods traf han et valg, som kom til at præge hele hans liv. Omkring 1850-1852, den præcise dato kender vi ikke, rejste han fra Læsø og kom til London, formodentlig med skib fra København.

I anledning af min morfar Peter Gai's 70 års fød-

selsdag 28. juli 1943 blev han interwiewet til Aalborg Stiftstidende. Her står bl.a.:

”Min fader boede som Sømand i sin Ungdom på Læsø, og ligesom alle Læsøboer mærkede han tidligt Udlængslen. Hans Liv var noget af et Eventyr. Han mønstrede på en engelsk Fuldrigger og sejlede fra London til New York, hvor han rømmede og lod sig mønstre på en amerikansk Fuldrigger, der var på Rejse til San Francisco, hvor han igen rømmede og drog videre til Områderne, hvor Guldfeberen dengang rasede. Sammen med tre andre 'peggede' han et Stykke Jord og vaskede så meget Guld, at han kunne vende tilbage til Læsø og købe den Gaard, som blev mit barndomshjem”.

Sørejsen til San Francisco var lang og strabadserende – hele vejen syd om Kap Horn, der var frygtet på grund af de dårlige vejr- og hav-forhold, som gjorde det særdeles vanskeligt at runde det. Turen fra Europa til og fra Californien tog dengang typisk 8-10 måneder. 75 år senere åbnede Panamakanalen, så man undgik den lange søvej via Kap Horn. Kanalen fik enorm betydning for skibsfarten mellem Atlanterhavet og Stillehavet.

Størstedelen af guldgraverne arbejdede og levede under barske og primitive forhold, som vi slet ikke kan forholde os til i dag. Dertil kom stridigheder om retten til de bedste steder og konflikter forårsaget af bl.a. nationalitet og etnicitet. Det kom også til konfrontationer med derboende indianerstammer. Tilstrømning af nye indbyggere trængte indianerne væk fra deres traditionelle jagtmarker, hvilket medførte angreb på guldgraverne, som på den anden side førte til modangreb på indianske landsbyer med katastrofale følger for den oprindelige befolkning.

Juliane Margrethe Gai. Fotografi fra 1920'erne. Foto: Privat eje

Melchior Gai på sine gamle dage. Foto: Privat eje

Akvarel af 'Vanggaarden', foræret til Læsø Museum i 2007.

Hjem til giftermål og gård

Historien melder ikke noget om, i hvor mange år han opholdt sig i Californien. Men sikkert er det, at Melchior Gai ikke figurerer i folketællingerne 1855 og 1860 i Byrum. Sandsynligvis var han bortrejst mere end 10 år eksklusiv rejsen frem og tilbage. Der findes ikke umiddelbart dokumentation for, hvad Melchior i årene frem til 1867 var beskæftiget med, men meget taler for, at han ernærede sig som sømand og tillige gav en hånd med på "Gravensgaard".

Til gengæld ved vi, at han den 19. januar 1867 i Vesterø kirke blev viet til Juliane Margrethe Hansen Thorsen, hvis barnedåb han overværede, inden han drog på guldgraverfærd. Hun var 17 år ved giftermålet, han 34.

Takket være udbyttet fra årene som guldgraver i Californien overtog Melchior og Juliane Margre-

the den 31. december samme år "Vanggaarden", Sdr. Kirkevej 12, tæt på Vesterø Søndre Kirke fra Elias Grüner formedelst 3000 Rdrl. "I Kjøbet følger Gjødningen, den indavlede Sæd, alle i Bygningerne værende Muur- og nagelfaste Ting, saaog hele Besætningen, Avlsredskaberne og ind- og udv. Bohave", hedder det i aftalen. – Sælger beholder dog selv en hel del inventar, 2 får, en gammel gås og sine gangklæder! Desuden forbeholder han sig 3 læs tørv á 16 snese, og køberen er pligtig at føde det ene af hans får forsvarligt til førstkommende jul.

Gården bestod af stuehus og 3 længer, alle muligvis tangtækket, så vidt jeg har kunnet se ud fra gamle billeder, hvoraf et glasmaleri, en akvarel og et oliemaleri, tidligere i familiens eje, nu befinder sig på Læsø Museum.

Nu var tilværelsen til søs og eventyret i Califor-

nien skiftet ud til fordel for et liv som fastboende jordbruger. I de følgende 52 år dannede ”Vanggaarden” rammen om Melchiors og Juliane Margrethes slidsomme liv.

19 år gammel i 1868 føder Juliane sit første barn, Kirstine Katrine Gai. Og så går der 4,5 år før nummer to kommer til verden. 28. juli 1873 ser Peter Gai, min morfar, dagens lys på ”Vanggaarden”. De to får følge af 5 brødre og 3 søstre, den sidste i 1892. To af børnene dør desværre, inden de er fyldt to år.

Peter Gai – barndom og ungdom

Hans skolegang var ikke meget forskellig fra hans fars. Hver anden dag fra det 7. til det 14. år. Som

dreng passede han gårdens køer, får og gæs og stiftede også tidligt bekendtskab med datidens primitive landbrugsredskaber. Men efter overstået konfirmation i oktober 1887 var køjesækken og skibskisten allerede pakket. Første hyre blev som skibsdreng på Danmarks første fyrskib, der så tidligt som i 1829 blev udlagt nordøst for Læsø for at advare skibsfarten mod det farlige stenrev ”Trindelen”. Der skulle nok et specielt gemyt til for at opholde sig på samme position dag ud og dag ind i al slags vejr og sammen med de andre besætningsmedlemmer på lidt plads. Når han ind imellem havde landlov, løb han de to mil hjem og søgte trøst hos sin mor på ”Vanggaarden”.

Trængslerne fik en ende, og han fik hyre på et

Danmarks ældste fyrskib blev udlagt på Læsø Trindel i 1829. Maleriet er signeret P Kruse og kommer fra Læsø Museums samling. Som 14-15 årig var Peter Gai forhyret på fyrskibet.

Peter Gai – orlogsgast om bord på kongeskibet 'Dannebrog' omkring 1893. Foto: Privat eje

sejlskib, som gjorde flere rejser til Grønland, hvis betagende natur han aldrig glemte og ofte ønskede sig tilbage til. I 1893 blev det til orlogs med kongeskibet "Dannebrog". Ikke det skib vi kender i dag, men hjuldampere af samme navn, som højeste kommando i 1880, da Christian IX var regent. I 1893 var skibet på rejse til England i anledning af giftermål i det engelske kongehus.

I 1894 kom Peter Gai på navigationsskole i Aalborg og bestod her den almindelige styrmands-eksamen, hvorefter han fik hyre på sejlskibe og kom rundt om i verden, i første omgang mest i Europa, bl.a. til England, Skotland, Italien og til Riga i Letland. Med sig hjem herfra bragte han samovarer,

Peter og Henriette Gai som helt unge, allerførst i 1900-tallet. Foto: Privat eje

køkkentøj i kobber og bemalede træskeer, husker jeg at have set. Han tog den udvidede styrmands- og skibsførereksamen i 1896. Herefter sejlede han som styrmand på dampskibe, en skibstype som dengang vandt hastigt frem på bekostning af sejlskibene.

Han blev i 1897 tilknyttet Hecksher & Søns Rederi, København og sejlede som styrmand med flere af rederiets skibe, bla. som 1. styrmand på S/S "Caledonia" med den russiske flåde til Østen i 1905. Anledningen var den Russisk-Japanske Krig i 1904-1905 om kontrollen over Korea og Manchuriet, som endte med russisk nederlag. De følgende år bød på konkurer, sammenlægninger og salg, flere danske rederier imellem. Rederiet "Norden" blev det rederi, han frem over sejlede med, indtil han gik i land.

I 1900 var Peter Gai blevet gift med Henriette Martine Thomsen fra Aalborg og havde bosat sig der.

Sammen fik de 3 børn, Gerda i 1904, Ingrid i 1906 og en lille efternøler, Poul i 1915. Gennem hele sit liv bevarede Peter en tæt kontakt med familien på Læsø, hvilket efterlodte breve bla. fra hans mor, Juliane Margrethe, vidner om. Her er et par uddrag fra 25. april 1922 til Peter, som er på havet: "Kære Søn! Tak for det mig meget kærkommende Brev og Herren have inderlig Tak for at han har bevaret dig og fører dig Lykkelig og Vel i Havn, ja det kan være slemt nok med Varmen, saa du kan maaske daarlig sove, ikke saadant her for jeg maae gaee med Vinter-tøiet paa endnu og fyre dygtig i Kakkelovnen hele Dagen. Forleden Morgen laa to tomme Sne paa Jorden da vi stod op og Nattefrost har vi havt til midt i Maaneden, igaar og i dag har vi Regn og Blæst. Det er ikke godt for Kreaturerne da der ingen Græs er kommen endnu og der er kuns lidt tør Halm i

Laden.” Derefter følger stort og småt om dagligdagen på ”Vanggaarden”, om afdøde på øen, om hvem der er kommet på aftægt – og om savnet efter nylig afdøde Melchior. Brevet slutter med: ”Kære lille Peter til Slut de kærligste Hilsener fra Søster og din hengivne Moder. Lev vel i Jesu navn”.

Indhentet af krigen i '17

Da 1. verdenskrig brød ud i 1914, var Peter Gai fører af damperen ”Russia”, som de første 3 år sejlede på Sydamerikas kyst. Den 1. februar 1917 indledte den tyske flåde uindskrænket ubådskrig i farvandet omkring de britiske øer. Det gik ud over hundredevis af handelsskibe – uanset nationalitet. Den 17. marts 1917, ud for Bretagnes kyst, var ”Russia” på vej med en ladning kul til Montevideo i Uruguay, da det kl. 03.00 blev ramt i skibssiden ud for maskinrummet af en torpedo fra den tyske ubåd UC-36. (Den 21. maj samme år blev UC-36 sænket med 27 mand om bord af et fransk fartøj). Om hændelsen fortæller kaptajn Gai:

”En modbydelig Oplevelse ... Ja, jeg mistede i løbet af fem Minutter baade Skibet og fire Mand. Jeg lå med Resten af Besætningen, 16 Mand, i en synkefærdig Redningsbaad på Havet i omkring fem Timer, inden vi blev taget op af en engelsk Destroyer, som bragte os til Brest på den franske Kyst. Vi blev sat i land en søndag eftermiddag og vandrede i Flok op gennem Byens helligdags-prægede Hovedgade for at finde det danske Konsulat. Vi havde mistet alt, undtagen det Tøj, vi havde på, da vor Damper blev torpederet. Hatten havde de fleste af os mistet. Selv var jeg iført Træskostøvler og en gammel Overfrakke, og de andre var mere eller mindre afklædt. En

af Fyrbøderne havde fået en stor Flænge i Buksebagen og måtte gå med den ene Haand for Flængen. Alle på Byens Strøggade var interesseret i vort mærkelige Optog. Nogle lo, og andre så det alvorlige i den Situation, vi befandt os i, og atter andre troede, at vi medvirkede i en Filmoptagelse. Den dag fandt vi ingen dansk Konsul, og efter forgæves at have søgt Ophold på flere Hoteller fik vi omsider Husly på 'Hotel la France', hvor vi boede i otte Dage, medens den danske Konsul fik os forsynet med Tøj og Papirer. Vi rejste så til le Havre, hvorfra vi otte Dage efter rejste til Newcastle og fik Skibslejlighed til København”.

Fra august 1917 til marts 1918 fik han lejlighed til at frekventere Radiotelegrafskolen ombord på fregatten ”Jylland”. Det legendariske skib lå under 1. verdenskrig i Nørresundby, hvor det tillige tjente som indkvartering for soldater, der gik vagt ved pontonbroen over Limfjorden.

Caribien tur retur

I alle de efterfølgende år gik kaptajn Peter Gai i trampfart mellem Canada, Nordamerika, Vestindien og Sydamerika som fører af flere af ”Nordens” skibe. Det betød, at skibene ikke havde en fastlagt ruteplan, men blev chartret fra rejse til rejse, hvilket også medførte at han kunne være hjemmefra 2-3 år ad gangen med en sjælden, kærkommen afstikker til Europa efter en ladning kul eller for reparation – og dermed en anledning til at besøge hjemlandet.

I sine mange breve til hjemmet i Aalborg beretter han, ind imellem udførligt, om de havne de anløber, om fragternes indhold og stort og småt ombord. ”Seneste rejse med S/S ”Phønix” var vi i Baltimore

S/S 'Russia' ved kaj. Sænket 17. marts 1917 af tysk ubåd.

at lade kul til Havana. Fra Havana gik vi til en lille plads øst på Cuba som hedder Ensenada de Mara og der ladede vi 17.000 sække sukker, og senere 5.750 sække i Guantanamo”, skriver han i oktober 1923. En betragtelig del af rejserne gennem årene foregik imellem nordamerikanske og cubanske havne, fortrinsvis med kul og sukker frem og tilbage. Derudover bestod lasten typisk af bl.a. salpeter, bananer, læggekartofler, biler, stykgods m.v. Alene på Cuba anløb ”Phønix” og dens efterfølgere i tidens løb mere end 10 forskellige større og mindre havne, her iblandt Guantanamo, Santiago, Cienfuegos og Havana, men også nogle så ubetydelige at skibet ikke kunne lægge til kaj, men måtte blive på reden, og derfra lade tusindvis af sække med sukker, som blev fragtet ud med småbåde.

'Havnen' på Vesterø strand

På hjemmefronten skete der det først i 1920'erne, at Peter Gai og hustru købte en grund på Vesterø strand. Her på Havstien 2 i aller første klitrække, med formidabelt kig til havet, lod de opføre et sommerhus, muligvis et af de første på Læsø, som Peter kaldte for ”Harbour”. Det blev hans elskede havn og hele familiens foretrukne feriested i mange somre. Utallige billeder vidner om glade dage i huset, på stranden og i vandet, og flere lejlighedssange fortæller om sammenhold og fest. Det var ikke blot familien, som nød godt af lyksalighederne. Nære venner og gode bekendte var også velkommen. Selv kunne han ikke feriere på øen så ofte han gerne ville, men det gav ham ro og glæde, at hans kære benyttede huset flittigt.

Det blev i sin tid bygget med en karnap ud mod

Familien på Vesterø Strand ved 'Harbour'. Bagest Peter Gai i hvid badekåbe med sønnen Poul. Henriette Gai yderst til højre. Foto: Privat eje

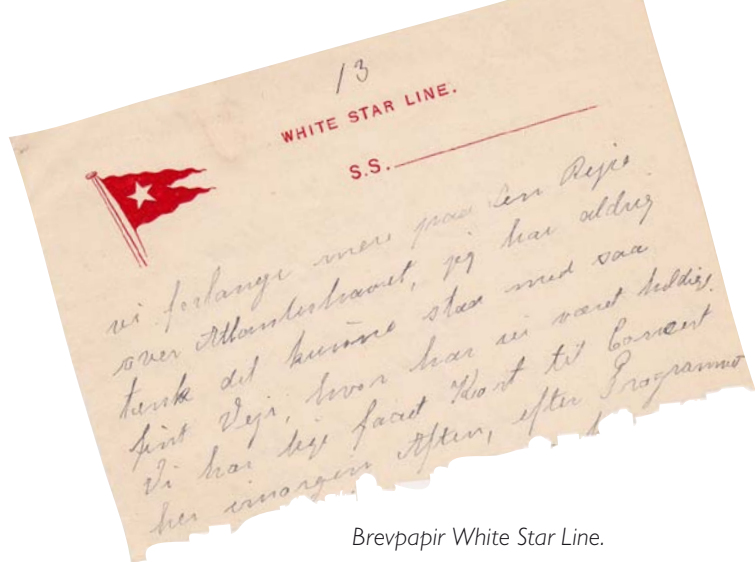
Familien Gai's sommerhus 'Harbour' på Havstien. Billedet er taget i midten af 1920'erne af Gerda Gai, som var ivrig amatør fotograf. Foto: Privat eje

havet. Den er siden forsvundet, men huset ligger stadig der på stranden, omend ombygget og udvidet. Måske er klitten foran huset vokset noget i højden i årenes løb ...

Brødrene Gai i USA

Et velbesøgt fristed i det fremmede var New York, når han var på de kanter. Her havde hans yngre bror, tømrer Alfred Gai, etableret sig i Brooklyn og havde stiftet familie med Ane Kirstine Hansen, med hvem han var blevet gift i 1910. En ældre bror til Alfred, Emil Gai fandt også vej til det forjættede Amerika. Første opholdssted blev San Francisco, hvor han fik sig en kæreste. Lykken blev imidlertid kort, idet hans tilkomne forsvandt under det altødelæggende jordskælv, som ramte byen og kysten af det nordlige Californien den 18. april 1906. Langt senere befandt

Brevpapir White Star Line.

Peter, Henriette og søn Poul Gai i sukkerrørsplantage, Cuba 1923. Foto: Privat eje

Emil sig i New York, hvor han i 1925 blev viet til Louise Marie fra Ulsted. - Hun hed aldrig andet end "Wify"! Sammen flyttede de tilbage til Læsø, hvor de boede resten af deres dage. Den eneste af de 5 brødre, som ikke sejlede over Atlanten, var Victor Gai. Hans verden blev Læsø, hvor han ernærede sig som fiskeskipper. Victor og Alma fik en datter, Valborg, som blev gift med Ernst Christensen. Sammen drev de to Læsø Isenkram- og Udstyrsforretning i Vesterø.

Med White Star Line over Atlanten

Tilbage på havet: Med skiftende intervaller var der mulighed for Peters hustru, Henriette, at være ombord uger eller måneder ad gangen sammen med sin mand. Det benyttede hun sig af flere gange, og så mens børnene var små. Ud over sin mor, Mette Marie Thomsen, havde Henriette to søstre, Hulda

og Thomine i Aalborg, som tog sig af børnene under fraværet. I september 1923 gik hun via London sammen med sin yngste, Poul ombord på passagerlinerens S/S "Canopic", som tilhørte White Star Line, med kurs mod New York. I et brev fra London til døtrene i Aalborg beklager Henriette sig over, at de er blevet snydt og må nøjes med 3. klasse, selv om de havde betalt for 2. klasse. Men heldigvis slår hun sig sammen med et par andre danske damer og glemmer lidt fortrædelighederne. De trækker i deres bedste stads til middagen og Poul i sit nye tøj! Men som hun bemærker: "Her er i det hele få, der bærer virkelig flotte Toiletter". Ja, tænk bare ... Andre adspredelser ombord er koncerter og gudstjenester. Tåge veksler med sigtbarhed, kulde med varme og søgang med magsvejr. Og efter et kort ophold i Halifax når mor og søn omsider til New

Besætningen
forsamlet på
dækket af S/S
Nordpol 17.
februar 1927
ved 3. styrmand
Johan Aage Fau-
sings begravelse.
Kaptajn Peter
Gai i mørk habit
til højre.
Foto: Privat eje

York, hvor ægtemand, far – og eventyret venter.

Turen for Henriette og Poul varede denne gang et halvt år med masser af oplevelser - men også med længsel og savn både i Aalborg og ombord. I deres breve fra hav og fastland i det fremmede til de to døtre Gerda og Ingrid fortæller både Peter og Henriette levende om de mange fremmedartede indtryk, om de landskaber de passerer, om byerne de anløber, om andre søfolk de møder i havnene, besætningen ombord og ikke mindst om de forskellige landes indbyggere. Ofte er der lejlighed til sightseeing i byerne og bilture i omegnen.

Sygdom om bord

I 1927 er Peter Gai fører på S/S "Nordpol", som den 6. februar er på vej med en ladning stykgods fra New

York bestemt for Montevideo, Buenos Aires og Rosario. Den følgende lørdag den 12. februar er en helt almindelig dag, men der er sygdom ombord. 3. styrmand Johan Aage Fausing har lagt sig med 40,7 i feber. Han er beordret til køjs og har fået 5 kininpiller. I løbet af aftenen falder temperaturen lidt. Han får igen kininpiller og en Acetylsalicyl tablet. De ligger tæt på Barbados, og her kontakter kaptajnen pr. trådløs Barbados Port Medical Officer for at få råd om behandling af den syge. I samme farvand befinder sig desuden passagerlinereren S/S "Vandyck" fra det amerikanske rederi Lamport & Holt Line. Også her beder Peter Gai lægen ombord om vejledning. De kommende dage er skipper og læger i tæt kontakt, og alle mulige medikamenter anvises og afprøves for at bedre Fausings situation – lige fra opium, digitalis tinktur,

over hørfrø, Epsom salt og varmedunke til Ipecacuanha tabletter, varme omslag, lagerøl og whisky.

Som dagene går får 3. styrmand alvorlige smerter i venstre side, har åndenød, mister appetitten og siden bevidstheden. I "Nordpols" skibsdagbog skriver kaptajn Gai følgende: "Ethvert Forsøg på at bringe Patienten til Bevidsthed mislykkedes og Døden indtraadte meget snart derefter Kl. 0.15 Fmd. Torsdag d. 17. Februar. Skibets Sted 5.05 N. Bredde, 40,24 V. Længde.

Torsdag Morgen d. 17 Februar Kl. 4 blev Liget af 3. Styrmand Fausing bragt ud paa Nr. 3 Luge, hvor det blev indsyet i svært Sejldug, med den fornødne Vægt bundet ved Fødderne, og alt gjortes klar til hans Begravelse. Kl. 8 Fmd. på 3,53 N. Bredde, 39,34 V. Længde standsedes Maskinerne, og hele Besætningen forsamledes ved Styrmand Fausings Baare, som var dækket af det danske Flag. Kaptajnen holdt en Tale, hvori han særlig dvælede ved den Sorg og det Savn, Styrmand Fausing efterlader sig saavel ombord, som hos sine Slægtninge. Efter Jordpaakastelsen, blev Fadervor bedt og salmen "Klokken slaar" afsunget, hvorefter Liget blev sænket i Havet. Flagene blev atter hejst på hel Stang og Rejsen fortsattes".

Rundt om Tierra del Fuego

Senere samme år i april går S/S "Nordpol" fra Nordamerika gennem Panama Kanalen, langs Sydamerikas vestkyst, hvor man bl.a. anløber flere havne i Peru, og i Chile især for at laste salpeter. Denne gang skal de videre gennem Magellanstrædet mellem Sydamerika og Ildlandet og derfra mod nord til Argentina og Uruguay. I Ildlandet får skibet besøg af en flok af den oprindelige befolkning, ildlænderne, som

bliver foreviget på dækket i sparsom beklædning. De blev opdaget i 1520, grundig beskrevet af Charles Darwin i 1832, men er nu så godt som uddøde. I juli 1927 er S/S "Nordpol" blevet skiftet ud med S/S "Nordlys", som på denne tur medfører en ladning bananer fra Santos i Brasilien til Buenos Aires i Argentina.

Ballade om bord

Livet til søs bød på mange arbejds- og vejrmæssige udfordringer. Og da besætningen gik tæt op ad hinanden på lidt plads, opstod der ind imellem skærmydsler. Det var ikke ualmindeligt, at mandskabet var sammensat af flere nationaliteter med forskellige normer og trosretninger. Det kunne give gnidninger, og det skete da også af og til, at en rømmede og måtte erstattes i næste havn. Andre blev agterudsejlet, hvis landloven havde været lige livlig nok, og de ikke nåede frem til afgang. Fra New York lyder det i 1934: "Vores Hovmester 'Spæk' er en grim Karl. Han drak sig fuld i Baltimore den sidste Dag og kom ikke ombord før vi skulde afsejle. Jeg ønskede saadan, jeg kunde have sejlet fra ham, det havde han ærlig fortjent; men jeg tror, Kalorius lugtede Luntten. Lad hans Væsen være uvenligt, men at han er så ond det kan jeg ikke lide. Bare jeg kunne blive af med ham på en eller anden Måde; men det er ikke nemt herovre, og særlig fordi han selv har Proviantten". Men i november lykkedes det: "Den 29/11 som vi ankom til New York næste dag, blev Retten sat i Kahytten, hvor han ifølge Sømandsloven §33 fik sin Opsigelse for gentagne Gange overdreven Nydelse af Spiritus, hvorved han havde været ude af Stand til at passe sit Arbejde". 'Spæk' blev forbløffet og gal, drak

Indfødte fra Ildlandet på gæstevist ombord på S/S 'Nordpol' i april 1927. Foto: Privat eje

sig igen fuld, faldt så på dækket og brækkede venstre ben, inden han dampede af med et amerikansk skib.

”Vanggaarden”

Hjemme på Læsø var ”Vanggaarden” i 1919 blevet overtaget af Melchior's søn, Julius Theodor Gai, der havde tilbragt nogle år i New York som vognmand. Som skik og brug var, blev der udfærdiget en aftægtskontrakt, som sikrede Melchior og Juliane Margrethe al fornøden underhold og pleje, herunder bl.a. husly på gården så længe de levede.

Kontrakten omfattede tillige deres ugifte datter Kirstine Kathrine, som ud over at gå til hånd på stedet også skulle passe sine forældre i deres otium. Efter et begivenhedsrigt liv døde Melchior i 1921, 85 år

gammel. Juliane Margrethe blev på gården i en lang årrække, men de sidste 5-6 år og indtil sin død i 1945 boede hun hos sin datter Maria Christiansen i villa ”Arnen” i Byrum. Kirstine gik bort i 1938. ”Vanggaarden” fortsatte endnu nogle år i familien, da Julius' datter Lilly og hendes mand tog over i 1945.

Peter og Henriette Gai boede i årenes løb flere steder i Aalborg, både i lejlighed og i hus. I 1928 købte de en smuk villa på Rafns Alle 3 i Hasseris. Dens navn blev ”Vanggaard” i kærlig erindring om hans barndomshjem og Læsø. Huset blev rammen om et rigt familieliv og flere generationer under samme tag. Mette Marie Thomsen, Henriettes mor, havde i sin alderdom sin helt egen stue. Og mine forældre Gerda (født Gai) og Peder Martinus Hjulmand, mine to æl-

dre brødre og jeg selv som ganske lille, residerede på 1. sal. Villa ”Vanggaard” blev solgt i 1943, samme år som min familie flyttede til København.

I 1917 mærkede Peter Gai 1. verdenskrig på nærmeste hold. 23 år senere kom 2. verdenskrig tæt på. Natten til den 1. maj 1940 kastede piloten på en engelsk bombemaskine sin last af 6 bomber i Hasseris i den fejlagtige tro, at han befandt sig over Aalborg flyveplads. Bomberne faldt i haven lige overfor ”Vanggaard”, og to detonerede øjeblikkelig. Resten blev bortsprængt dagen efter, og mange huse i nabolaget blev beskadiget. Alle ruderne røg sig en tur, tagstenene raslede af, og bombefragmenter banede sig vej gennem glas og tagbelægning og satte sig fast i spær og træværk. En stump ødelagde min morfars tropehabit, som hang i et skab på loftet. Heldigvis var der ikke nogen hjemme!

Kaptajn Peter Gai havde fået hjerte problemer i efteråret 1936 i Centralamerika og måtte gå i land efter omtrent 50 år på havet.

”Mod Fremtidens dunkle, ukendte Hav
Tankerne ofte er vendt,
men ingen kan løfte en Flig af dens Slør
end vide, når Rejsen er endt.

Peter Gai Hjulmand er barnebarn af skibsfører Peter Gai fra Læsø. Han er født 1940 i Aalborg, men opvokset i Nordsjælland og uddannet hos Plumrose A/S i København med efterfølgende udstationering til England/Skotland. Flyttede 1964 tilbage til Aalborg. Merkonom i markedsføring og bl.a. mangeårig projektleder på Lockeyes Reklamebureau samme sted. Senest sales manager hos Mekoprint A/S, Aalborg. Nu pensioneret og optaget af fordums slægter på Læsø, deres liv og levned her - og ude omkring i verden.

Længslen mod Hjemmet er dagligdags Gæst
Mens uger og Maaneder gaar;
Kun drømmen naar did til den skønneste Plet
og de Kære, man ejer på Jord”.
(forfatter ukendt)

Peter Gai skrev sit sidste brev om formiddagen den 14. juni 1948. Det var til Henriette, som i de dage var på rekreation hos datteren Gerda og hendes familie i Virum. I brevet kommenterer han katastrofen ved Hals Barre, hvor ruteskibet ”Kjøbenhavn” 3 dage forinden blev minesprængt på vej fra København til Aalborg med stykgods. ”... Mellem kl 11 og 2 skal jeg saa på Hospitalet, om de ellers kan have mig, nu saa mange er kommen fra ”Kjøbenhavn”. Det var vel nok en forfærdelig Ulykke. Jeg laa om Morgenen og kunde ikke forstaa den ikke tudede. Der menes 54 Passagerer er druknede, om ikke flere. At saadan en Ulykke skulde ramme vor Passengertrafik”. - Det blev til 48 ombordværende, som omkom.

Samme eftermiddag, hvor han var på Amtssygehuset i Aalborg til kontrol, døde han af et hjerteslag. Henriette boede sin sidste tid hos Gerda og familien i Virum. Hun døde 28. november 1951. Begge blev begravet på Almen kirkegården i Aalborg.

Hovedforfatter Jess Jessen-Klixbüll, samt Gert Juhl, Jens Frio Schou Hansen og Kim Schmidt

Skonnerten Alexanders forlis ved Læsø november 1856

Fundet af vraget

Vraget af skonnerten Alexander blev fundet af dykkerne Kim og Anders Schmidt fra Undervandsgruppen Aps den 18. juli 2019. På basis af luftfotos havde de set, at det var ét blandt flere vrag, der lå på Mellemflakket mellem Anholt og Læsø. Afstanden til Hornfiskrøn er omkring 10,7 km og til Bløden Hale 14,2 km. Anders Schmidt foretog dykningen på det meget nedbrudte vrag, der ligger på cirka 4 meters dybde. Murstenslasten ses tydeligt, og det er stenene, der danner grundlag for identificeringen af fartøjet.

Skib og besætning

Den svenske skonnert Alexander af Gullholmen i Sverige afgik fra Flensborg i november 1856 med en ladning mursten med Göteborg som rejsemål. Om bord var den 40-årige Kaptajn Lars Jönsson og hans ældste søn Johan Adolf Jönsson (15 år), styrmand Jacob Jönsson (35 år), matros Martin Abrahamson (22 år), jungmand Johan Johanson (21 år), kok Olaus Jonson og passager Hans Lungquist.

Strandingen – skibet forlades

Tirsdag morgen den 11. november 1856 mellem kl. 6 og 7 stødte skonnerten på "Mellemflakket" syd for Læsø i stormvejr med frost og snefygning. Besætningen valgte på grund af vejret at blive om bord i skonnerten indtil næste morgen ved samme tid. Så satte de storbåden i vandet, og alle 7 mand gik ombord. De nåede i land ved 9-10-tiden om formiddagen. Inden de nåede i land, faldt kaptajnen Lars Jönsson syg om i båden og var død, da de ramte stranden. De seks øvrige begav sig nu på vandring i storm og i et tykt snefog, uden at de vidste, hvor de var. Da de havde gået omtrent en halv time, faldt kaptajnens søn Johan Adolf død om i stranden og blev efterladt.

For at redde livet måtte de øvrige fortsætte, og hen på natten mellem onsdag og torsdag blev matrosen Martin og jungmanden Jan så syge, at de måtte slæbes af sted af de andre, men mellem kl. 23 og midnat faldt de døde om. De sidste to af besætningen, styrmanden Jacob, kokken Olaus og passageren Hans Lundquist, blev endelig torsdag den 13. no-

Resterne af vraket er begroede af tang, og der er ren sandbund omkring. Foto: Anders Schmidt

Murstenslasten med snorlige rækker af gule sten. Foto: Anders Schmidt

vember om formiddagen, omkring 24 timer efter de var kommet i land, mødt af en af øens beboere og bragt i hus.

Strandingen opdages fra Læsø

Allerede om onsdagen den 12. november havde strandfoged Johannes Skou anmeldt til politimester Herholt, at han havde observeret et strandet fartøj henimod to mil syd for øen, men under en sådan stærk nordøststorm og snetykning, at det ikke var muligt fra land at foretage sig noget med hensyn til strandingen.

Den 13. november begav politimesteren sig til strandfogedens bolig i Byrum, hvor han fandt to fra fartøjet, Olaus Jonson og Hans Lungquist. Her erfarede han, at skibets styrmand Jacob Jönsson sammen med strandfogeden og to af øens beboere samt en Wige Lagne var ude for at hjembjærge ligene af skibets fører, dennes søn og to af besætningen. Politimesteren beordrede lægen til stede for at syne de døde og undersøge, om der muligvis kunne være håb om at bringe dem til live, og til at tilse de levende, hos hvilke der kunne være frygt for koldbrand.

Politimester Herholt begav sig næste dag til Østerby og fik forklaring af strandfoged Johannes Skou og forbjærger Lyder Deth. Deth forklarede ifølge strandingsprotokollen: *at han tirsdag den 11. november i enkelte øjeblikke havde observeret et fartøj, men om det lå for anker eller var strandet kunne han ikke iagttage. Både den 11. og den 12. november var det så "skærigt" et vejr, med storm og snefog, at han intet havde kunnet foretage sig. Da vejret den 13. blev bedre begav han sig med tre både ud til fartøjet. De nåede frem ved solnedgang og fandt fartøjet forladt*

Søkort over Læsø fra 1886, hvor grundstødningen på "Mellemflakket" er markeret.

af mandskabet. Skonnerten var krænget over på siden og lå så dybt under vand at dækket var to fod under. Lugerne og ruffet var afbrækket og bortskyllet. Bådene bjærgede det løbende gods og sejl de kunne og bragte det til Østerby.

Foreløbigt søforhør

Den 15. november 1856 mødte politimesteren op på strandfoged Johannes Skous bolig i Byrum for at modtage foreløbig forklaring om denne stranding og det bjærgede mandskab. Først forklarede styrmand Jacob Jönsson sig, herunder: *at han sammen med Strandfogeden og to af øens mænd med hest og vogn torsdag den 13. havde begivet sig ud for at finde kaptajnen og de øvriges legemer og bringe dem til huse. De tre mand kunne ikke findes og de antog at den mand*

Maleri af professor August Schiøtt (1823 -1895) "Fiskerhus fra Læsø". Privat eje

der lå nærmest søen (sønnen) var skyllet bort og at de to andre under det vedvarende snefog var tildækkede, så at de, der desuden er ubekendte med lokaliteterne og således ikke kunne opgive de steder hvor de henligger, ikke kunne finde dem. Styrmanden var nu så mat, at han ikke kunne udholde mere strabads og måtte køres hjem og ikke kunne komme med til båden hvor kaptajnens lig henlå.

Styrmanden bemærkede også: *at skibet ikke havde sigte på noget fyr og således intet havde på disse at klage.* Herefter blev kokken Olaus afhørt og forklarede det samme. Endelig blev passageren, der lå syg til sengs, afhørt. Han forklarede tilsvarende.

Til sidst fremstod strandfoged Johannes Skou, der forklarede: *at han onsdag eftermiddag den 13. november, sammen med strandfoged Feodor Høyer Thomsen og husmand Jens Larsen Andreassen og efter*

at den svenske styrmand var sendt i seng, havde begivet sig ud til fartøjets båd for at bjerge kaptajnens lig. Men på grund af, at det var ved at blive nat, højvande samt islag, var det ikke muligt at føre liget med tilbage. De indskrænkede sig derfor til at bjerge de genstande af værdi som han havde hos sig. Hans skrivepult, kikkert og rede penge i alt 230 rigsdaler, som er overleveret til styrmanden, hos hvem de indtil videre er i bevaring.

Forklaringen er underskrevet af Herholt, J. Jönsson, Lyder Deth og Johannes Skou.

Om formiddagen den 17. november begav politimesteren sig til Østerby til Søren Jespersen Vorres pakhus og besigtigede det bjærgede. Søren Jespersen Vorre boede i 1854 på den matrikel, der i dag er Gammel Østerbyvejen 12, og er i folketællingen fra 1850 anført som gårdmand, fisker, lods og husfader. Det bjærgede var: *6 sejl, 1 portlins, 6 stk. rigget tovværk, 1 stk. kagget bardun og 1 blok.*

Søforklaring

Den 21. november 1856 holdes der om eftermiddagen søforklaring på gården Østergaard i Byrum om skonnerten Alexanders forlis. I politimester Herholts fravær optager hans konstituerede fuldmægtig exand. Jur. Hoffmann søforklaring. Styrmand Jacob Jönsson har her fået kommissionær hr. Smith som bisidder, og han fremlægger de dokumenter, der er grundlag for skibsrejsen, og som er opskrevet af styrmanden efter hukommelsen, da skibsjournalen et gæet tabt ved strandingen.

Styrmanden bekræftede tidligere rapporter, *samt tilføjede at kaptajnens lig blev begravet den 20. november på Byrum kirkegård.* Herefter bekræftede også kok Olaus Jonson ovennævnte forklaringer.

Styrmand Jönsson bemærkede slutteligt, at han til affærens berigtigelse havde antaget vicekonsul Axelsen og hr. Smith som kommissionærer på stedet, og at kaptajn Petter Jönsson på Käringsön ved Orust var medejjer af det strandede skib. Forklaringen er underskrevet af *Hoffmann, Axelsen og Smith*, og som vidner *Johannes Skou og Søren Høllet Bak*.

Sagen om forliset afsluttes

Den 2. december 1856 kl. 2 om eftermiddagen fremstod for protokollen styrmand Jacob Jönsson, der stadigvæk under ed forklarede, *at de af ham i hans anledning af 15. november som død anmeldte 3 mand af besætningen på skonnerten Alexander, kaptajn Lars Jönssons søn, Johan Adolp Jönsson, omtrent 15 år gammel, de døde onsdag den 12. november hen mod middag og Martin Abrahamson, omtrent 21 år, født på Islandsberg i Morlanda, samt Jan Johanson, omtrent 20 år, født i Lunden, Morlanda Sogn, hvilke begge døde mellem den 12. og 13. november aftrådte.*

Mursten fra skonnerten Alexanders last. Inskriptionen i stenene viser, at de formentlig var fra P.A. Petersens teglværk i Flensborg

Dernæst fremstod Olaus Jonson som bekræftede styrmandens forklaring.

Forklaringen blev underskrevet af politimester Herholt og som vidner H. Gydesen og Svend Sørensen. Som afslutning bemærkede Herholt: *Da intet videre er at bjerger fra skonnerten Alexander, sluttes hermed protokollen.*

Strandingen blev omtalt i Frederikshavns Avis den 20. november 1856, i Aalborg Stiftstidende den 22. november 1856, i Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidende 27. november 1856 og i Post- och Inrikes Tidningen den 2. december 1856.

Fartøjet og rederne

Skonnerten Alexander blev bygget i 1840 i Svineviken på nordlige Orust i Sverige af skibsbygger Andreas Anderson. Det fik udstedt fribrev 218/1841, havde en tonnage på 42,36 læster og var sandsynligvis bestilt af Lars Jönsson og Petter Jönsson.

Den blev ombygget i 1854 i Tryckhålan på Orust af Jacob Gullbrandson til en tonnage på 55 læster, det vil sige en kapacitetsforøgelse på omkring 30 %. En læst er 5.200 pund, svarende til omkring 2.600 kilo. 55 læster svarede altså til en lastevne på omkring 143.000 kilo. Murstenene ombord i Alexander vejer omkring 1,9 kilo stykket. Hvis Alexander var fuldt lastet med disse sten, var der omkring 75.000 sten ombord. Til sammenligning går der til et parcelhus på 120 m² omkring 4-5.000 mursten, dvs. fuld last svarede til 15-16 huse.

Kaptajnen Lars Jönsson var en relativt velhavende mand, der ejede både skibe og jord. Som det fremgår af søforklaringen, ejede han skonnerten Alexander sammen med kaptajn Petter Jönsson på

Käringön ved Orust. Det var helt normalt at have spredt ejerforholdene til flere skibe, således at den økonomiske risiko ved et forlis blev mindre.

Lars Jönsson var født den 5. december 1816 og blev den 21. april 1840 gift med Inger Anna Andersdotter fra Gullholmen, Sverige. Inden forliset nåede de at få syv børn, hvoraf den ældste, Johan, døde sammen med sin far. De øvrige børns navne var Anna, Dorotea, Dina, Elise, Josefine og Johanna. Inger Andersdotter levede til den 9. november 1880. Hun blev 64 år og var enke i 24 år.

Styrmanden

Styrmanden Jacob Jönsson begyndte at sejle som ung mand med forskellige både. Han blev født den 18. juli 1821 i Morlanda, og den 1. marts 1853 blev han mønstret som styrmand på Alexander, som før nævnt et skib ejet af kaptajn Lars Jönsson, der havde tilknytning til Härmanö. I 1856 sejlede han som styrmand på den skæbnsvangre rejse med skonneren Alexander. Da var han 35 år.

Efterkommernes familiehistorie fortæller bl.a:

”at kaptajnen og hans søn og Jacob reddede sig forkomne i land på Læsø. Jacob som var den der havde klaret sig bedst gik op på øen for at skaffe hjælp. Han hører en hund og møder en lods og dennes datter Dorteia, men da de kommer tilbage til stranden var både far og søn frosset ihjel”.

Af søforklaringen derimod ved vi ikke, hvem de tre overlevende fra forliset møder, og hvor de møder dem. Men positionen på vraget og den meget lange gåtur inden gør det sandsynligt, at de møder Halvor Halvorsen Thuren og dennes datter Dorteia Halvorsdatter omkring Jagtgården ved Gammel Østerby,

hvor Halvorsen ifølge folketællingen boede i 1856.

Hvis mandskabet er gået i land på Kringelrøn og efterfølgende videre over Langerøn og videre til Gammel Østerby, forstår man godt udmattelsen. Alternativt kan de være gået i land på Bløden Hale, og det bliver turen ikke kortere af. Vejr og vind kan have drevet båden begge steder hen. I Byrum / Hals kirkebog fra 1857 står der under den 17. maj 1857: *begraves der to unavngivne personer, 2 i søen fundne lig, og i anmærkningerne under samme: formodentlig fra et svensk fartøj strandet 10/11 1856 f.aa (forrige år).* I samme kirkebog er der under skibsfører Lars Jönsson anført, *at han er død den 12. nov. og begravet den 17. nov. 1856. Føreren af Svensk Skonnert Alexandre af Uttavalle strandet for ... aften d 10/11 1856. Han var 45 år.*

Lodsen

Halvor Halvorsen Thuren er født omkring 1781. I folketællingen fra 1787 bor han i Hals Sogn hos moderen, Ane Marie Jensdatter Thuren, som står med 3 uægte børn på 18, 12 og Halvor på 7 år. Han boede i 1854 i Gammel Østerby og blev der anført som gårdmand, lods og husfader. Han blev i 1806 gift med Else Cathrine Jespersdatter Worre i Hals Sogn. Sammen fik de 8 børn: Jesper, Bøje, Søren, Ane, Halvor, Else, Halvor og til sidst datteren Dorteia Melchiorsdatter Halvorsdatter.

Fastlods Halvor Thuren blev ifølge Hof- og Statskalenderen for 1851 den 22. december 1850 udnævnt til Dannebrogsmænd. Han blev dekoreret samtidig med flere andre søfolk. Til sølvkorset var knyttet et legat, og han fik en pension på 50 rigsdaler i 1867. Halvor døde som 87-årig og blev begravet i Byrum.

I en dødsomtale i Aalborg Stiftstidende fra 17. marts 1868 stod der:

Den 6te ds. Døde på Læsø en gammel, særdeles hæderlig veteran, forhændværende lods og Vagerformand D. Halvor Thuren, i en alder af 87 år og efterladende en højtbedaget enke, med hvem han har været forenet i 63 år. Den afdøde kom allerede i 1797 til orlogs og gjorde i dette og de to følgende år tjeneste ombord på Fregatten Triton. I året 1800 var han ombord på linjeskibet Odin og i 1801 på kanonbåden Glückstad. Efter sin hjemkomst hertil har han i 56 år (fra 1809 – 65) været ansat ved Lods og Vagervæsenet, for hvilket han i mange år var formand. I 1850 benådedes han med Dannebrogsmændenes hæderstegn. H. Thuren har i de sidste år af sit liv levet i meget trange kår, der dog lindredes ½ år før hans død, idet Ordenskapitlet tilflød ham 50 Rigsdaler årligt. At enken, der i mange år har været svagelig, kunne trænge meget til en understøttelse, er en selvfølge, og det tør håbes, at hun ikke bliver glemt, men at hun beholder en del af den pension, som afdøde ikke fik megen gavn af.

Lodsens datter

Dorthea bliver født den 15. september 1827 og bliver den 18. juli 1858 gift med styrmanden Jacob Jøns-son i Byrum Kirke. Da er de henholdsvis 37 og 31 år gamle. Noget må jo være sket, efter at Jacob kommer forkommen i land på Læsø, siden de omkring 1 ½ år senere bliver gift og rejser til Jacobs hjemsted i Sverige.

Jacob og Dorthea fik seks børn: Justus i 1859, Claudia i 1861, Victor 1864, Armanda i 1866, og Johan og Justina som tvillinger den 20. og den 21. juni 1869.

Det kan være Jacob og Dorthea med deres to ældste børn, Justus fra 1859 og Claudia fra 1861. Det er meget tidligt i fotografiets historie. Det kan også være med børnene Victor fra 1864 og Armanda fra 1866.
Foto: Privat eje

Dorthea døde den 9. april 1883 i Hermanø, Morlanda, Orust, Bohuslen i Sverige

Efterkommere efter Jacob og Dorthea har bidraget med billede af Jacob og Dorthea og oplysninger fra Sverige. De har været på besøg på Læsø flere gange og brugt Læsø museums lokalarkiv med Solveig Hansen som arkivjæger.

Båden "To Brødre" fra Læsø

I forbindelse med bjærgningen fra skonnerten Alexander skete der endnu en ulykkelig hændelse. En lille båd fra øen, "To Brødre", der var på vej ud til

vraget af Alexander, kæntrade og drev bort, hvorved en mand og familiefader, gårdmand Mads Peder Sørensen, omkom.

Mads Peder Sørensen var født i 1804 i Vesterø Sogn og blev i 1824 gift med Kirsten Bjørnsdatter Dam, der var født i 1796. Sammen får de otte børn: Kirsten i 1824, Søren Peder i 1826, Jens i 1827, Poul i 1829, Gjertrud i 1832, Sørine i 1835, Kirsten i 1837 og Mads i 1840. Den ældste, Kirsten, blev i 1865 som 21-årig gift i Vesterø med Lars Søren Jensen Thuren.

Efterskrift

Ingen kan gøre sig helt klart, hvor svært, udmattende og dødeligt det har været først at gå på grund og forsøge at redde skibet med ankre; derefter gennemleve et døgn, hvor fartøjet nedbrydes og springer læk, op i en åben båd, med roning, kulde, snefygning i åbent hav for derefter at komme ind til land og ikke vide, hvor man skal begive sig hen, igennem snedriver, floder og snefygning at forsøge at finde vej til beboelse fra Kringelrøn til stedet, hvor Jagtgården i dag ligger ved Gammel Østerby.

Tøjet, de har haft på, har været tunge søklæder, og fodtøjet sikkert store søstøvler. Utroligt, at de klarede det, og at styrmanden Jacob Jönsson allerede

om eftermiddagen igen tog ud for at lede efter de efterladte. Forståeligt, at han på et tidspunkt ikke kunne mere.

Læsøboerne havde øjnene med sig. De var tidligt ude for at observere, om der skulle være sket en strandning, og om der var overlevende fra besætningen.

Strandingsprotokollen giver et godt indblik i, hvor omhyggeligt øvrigheden behandlede strandingerne. De sikrede sig navne, forløb og dokumentation for det skete.

At styrmanden og den lokale Dorthea får hinanden, mange børn og et langt liv sammen giver en god slutning på en grum historie fra virkelighedens Læsø i 1850'erne.

Kilder:

Arkiv: Læsø Birkedommer 1837-1892, serie Strandingsprotokol 1837-1892, Magasinenhed: 1849-1861, løbenummer 58, Fil navn Alexander. Transskription: Jens Frio Schou Hansen. Vragscan.dk og aviser ved Gert Juhl. Undervandsgruppen.dk ved Kim og Anders Schmidt. Personinfo fra Folketællinger og kirkebøger ved Solveig Hansen. Anerne fra Gullholmen ved B. A. Ivarsson. Ordenskapitlet ved Jes Fabricius Møller.

Jess Jessen-Klixbüll bor på Læsø og er forhenværende direktør (1999-2012) for Færgeselskabet Læsø K/S. Har desuden en fortid som bl.a. ubådsofficer i Søværnet og direktør hos North Atlantic Prawns A/S og driver nu selvstændig konsulentvirksomhed inden for turisme og det maritime erhverv. I 2018 købte han Thorvald Hansens Tårn i Byrum.

Museumsforeningen for Læsø 2019

Oprettelse, formål og virke

Foreningen blev stiftet den 11. november 1982, og dens formål er at udbrede forståelsen og interessen for de natur- og kulturhistoriske værdier på Læsø. Foreningen virker som støttekreds for Læsø Museum, og foreningens bestyrelse er repræsenteret i bestyrelsen for Læsø Museum ved tre medlemmer.

Privatpersoner, firmaer og institutioner kan optages i foreningen som medlemmer.

Årligt kontingent er 100 kr. Medlemskab giver gratis adgang til museet, gratis årsskrift samt mulighed for at deltage i udvalgsarbejdet eller ved frivilligt arbejde for Læsø Museum.

Publikationsfonden

Fondens formål er bl.a. at støtte udgivelsen af publikationer om Læsø og gennem salg og formidling at sikre, at også "smalle" publikationer om Læsø-emner når ud til medlemmer og interesserede.

Adresse:

Museumsforeningen for
Læsøs publikationsfond ved
Birgit Stoklund

Hjemmeside:

www.laesoe-museumsforening.dk

Bestyrelsen

Jette Munk*, *formand*
Røllikevej 7
9940 Læsø
Tlf.: 61 86 33 34
jmunk35@gmail.com

Birgit Stoklund*, *kasserer*
Starbækvejen 10
9940 Læsø
Tlf. 29 72 30 89
birgit-stoklund@hotmail.com

Karin E. Jønsson, *næstformand*
Erik M. Sørensen*
Irmelin Stoklund, *sekretær*
John Andreassen
Birte Strøm

* Medl. af Læsø Museums bestyrelse

Læsø Museum 2019

Oprettelse, formål og virke

Læsø Museum blev oprettet den 22. april 1938 og har siden 1. januar 1985 haft status som statsanerkendt, kulturhistorisk lokalmuseum. Museets formål er at indsamle, bevare og formidle genstande og oplysninger om Læsøs kultur- og naturhistorie.

Bestyrelsen

Jess Jessen Klixbüll, *formand*
Repr. for de kulturbærende foreninger på Læsø
Folmer Hjorth Kristensen, *repr. for Læsø Kommune*
Jette Strøm, *repr. for Læsø Kommune*
Jette Munk *repr. for Museumsforeningen*
Birgit Stoklund, *repr. for Museumsforeningen*
Erik Møller Sørensen, *repr. for Museumsforeningen*
Bertel Fog, *repr. for erhvervsforeningerne på Læsø*

Museumsinspektør:

Simon Kyhn-Madsen

Museumsassistenter:

Lili Jepsen
Niels Erik Nielsen

Sommerkustoder:

Elly Thomsen
Ida Tonsgaard Jakobsen
Nels Nielsen
Anne Høeg
Karin Engel Jønsson

LÆSØ MUSEUM 2020

Museumsgården

Museumsvej 3, Byrum

Museumshuset

Byrum Hovedgade 68, Byrum

Åbningstider og

arrangementer

se: laesoe-museum.dk

Entré:

12. februar - 3. april:

Voksne 80 kr. Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1000 kr. per bus

8. april - 17. oktober:

Voksne 100 kr. (billetten gælder som entré begge steder)

Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1500 kr. per bus. (Adgang begge steder)

21. oktober - 18. december:

Voksne 80 kr. Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1000 kr. per bus.

Rundvisning på Museumsgården og i Museumshuset
(kun efter aftale):

Billet + kr. 500,- (hverdage)

Billet + kr. 750,- (lør/søn- og helligdage)

*Halv pris på entré og rundvisning for firmamedarbejdere
og foreningsmedlemmer hjemmehørende på Læsø ved for-
udbestilling af rundvisning.*

Hedvigs Hus

Linievejen 36, Østerby Havn

Læsø Museum og Hedvigs Hus'

Laug afholder en række arrange-
menter i løbet af sæsonen.

FN 162 "Ellen"

Information vedrørende sejldage
og medlemskab kan fås via både-
laugets **facebookside** "Museums-
skibet ELLEN på Læsø".

Lokalhistorisk Arkiv

Byrum Hovedgade 68

09.01-26.11:

Torsdage kl. 10-14, dog ej Skær-
torsdag og Kristi Himmelfart.

Administration

Byrum Hovedgade 68

9940 Læsø

laesoe-museum@laesoe.dk

www.laesoe-museum.dk

ISBN 978-87-88683-58-5

ISSN 1903-8372